

5. OSNOVNO OBRAZOVANJE

5.1. Istorijski podaci

Počeci pismenosti i razvoj kulture na teritoriji današnje Crne Gore, vezani su za aktivnosti u manastirima i crkvama. Pored vjerske djelatnosti u njima se obavljala i prosvjetna djelatnost na opismenjavanju, nadarene djece koja su se spremala za budući sveštenečki poziv. Najpoznatiji takvi manastiri centri prosvjetne djelatnosti bili su na Cetinju, u Manastiru Morači, Đurđevim Stupovima itd...

Tradicija pisane i usmene riječi u Crnoj Gori je veoma jaka. U srednjem vijeku nastaju prva pisana djela: Ljetopis popa Dukljanina¹ i Miroslavljevo Jevanđelje². Donošenje prve štamparije iz Venecije na Obod 1493. godine i kasnije štampanje "Oktoih"-a uvelo je Crnu Goru u red prvih evropskih zemalja koje su štampale knjige na svojoj teritoriji i na svom jeziku.

Značajna godina u razvitku kulture i obrazovanja jeste 1834. Tada crnogorski vladika Petar II Petrović Njegoš osniva na Cetinju prvu školu. Za Njegoševog života u ondašnjoj Crnoj Gori formirano je devet škola. Brži razvoj školstva sprečavali su česti ratovi. Tako je zabilježeno da su za vrijeme II Omer pašine godine svi djaci osnovnih škola obrazovali čete i zajedno sa učiteljima otišli u rat.

U periodu od 1860. godine sve aktivnosti u vezi sa planovima i radom škola bile su vezane za individualnu aktivnost mjesnih učitelja i vidjenijih ljudi. U to vrijeme bilježimo uglavnom knjige crkvene sadržine.

O ovim prvima školama nemamo bližih podataka. Predmeti koji su se izučavali u njima bili su vjerske prirode, a pored njih, izučavano je čitanje i pisanje.

Prvi pomen organizovanom pristupu u radu osnovnih škola u Crnoj Gori potiče iz jula 1860. godine. Tada je osnovano Načelništvo narodne prosvete. Na njegovom čelu nalazio se Todor Ilić³ bivši učitelj iz Trsta. U ljeto te godine Iliću je stavljeno u dužnost da osnuje škole u nahijama kao stalne ustanove. Na osnovu ovog podatka zaključujemo da su ranije osnovane škole usljed ratova i besparice prestale sa radom.

Iz Rusije su traženi prvi programi za rad škola. Daljnje unapredjenje u organizaciji školstva desilo se 1868. godine reformom koja je predvidjela zajedničku upravu nad crkvom i školama. Osnovne škole u nahijama bile su obavezne trogodišnje ustanove. To je prvi pomen obaveznosti pohađanja škola.

¹ Ljetopis Popa Dukljanina (Barski Rodoslov), Nastao u XII v. U originalu pisan na latinskom. Pisac nepoznat.

² Spis nastao u XII v. u Manastiru Djurdjevi stupovi.

³ Todor Ilić, učitelj iz Trsta, porijeklom Srbin iz Austro-ugarske. Kasnije bio sekretar knjaza Nikole. Došao u Crnu Goru 1869.

U Crnoj Gori je 1870. godine bilo 31 škola. Te godine škole prelaze pod nadležnost Crnogorske vlade.

Ovo je značajan korak jer konačno škole postaju svjetovne ustanove tj. odvajaju se od crkve. U svrhu unapredjenja školstva 1879. godine formirano je odjeljenje za prosvjetu u okviru ministarskog savjeta.

Konačno 1879. godine donijet je Zakon o opštoj školskoj dužnosti⁴ koji prvi put u Crnoj Gori definiše oblast obrazovanja.

Ova oblast zakonski je dopunjavana i obuhvaćena Ustavom 1905.godine i Zakonom o narodnijem školama iz 1907. godine.⁵

Iz prezentovane tabele 5.1.1. vidi se porast broja škola i masovnost upisanih učenika:

Kretanje brojnog stanja škola i učenika u Crnoj Gori

Tabela: 5.1.1

	Broj škola		Razred				Učitelja	Učiteljica
	m	ž	I	II	III	IV		
1870/1871	31	/	16	7	7	1	33	/
1873/1874	42	/	/	6	14	9	52	/
1875/1876	51	1	/	4	14	13	62	1
1879/1880	15	1	/	1	7	3	17	1
1882/1883	?	2	/	3	4	12	/	2
1886/1887	44	3	1	7	18	17	74	3
1900/1901	75	3	1	5	62	31	128	5
1902/1903	77	5		30	50	24	129	6
1914/1915	211	n.p.	375 odjeljenja				228	121

Zakon o opštoj školskoj dužnosti donesen 1879.godine predviđao je osnovno obrazovanje u trajanju od tri do četiri godine. Školovanje je bilo slobodno, besplatno i obavezno za svu zdravu djecu starosti od 7 do 12 godina. Ovdje navodimo samo neke članove Zakona:

Čl. 1: "U knjaževstvu Crnoj Gori opšta nastava je obavezna za sve njezine državljanke ako nijesu bolesni duševno ili sakati".⁶

Čl. 25: "Dje postoji djevojačka škola važi ovaj propis u svemu i za nju".⁷

Čl. 26: "Dje nije djevojačke škole, slobodno je roditeljima, ako to zažele dati svoje dijete u mušku školu, samo ako ovo nije navršilo desetu godinu, poslije koga roka ne smije žensko dijete posjećati muške škole".⁸

⁴ Pejović Dj. Razvitak prosvjete i kulture u Crnoj Gori 1852-1916., Istorijski institut, Titograd, 1971; Savićević B. Pregled razvoja prosvjete u Crnoj Gori, Bilten zavoda za unapredjenje školstva SRCG, Titograd, 1963.

⁵ Ibid

⁶ Pejović Dj. Razvitak prosvjete i kulture u Crnoj Gori 1852-1916., Istorijski institut, Titograd, 1971; Savićević B. Pregled razvoja prosvjete u Crnoj Gori, Bilten zavoda za unapredjenje školstva SRCG, Titograd, 1963.

⁷ Ibid

⁸ Ibid

Zanimljivo je napomenuti da se za izbjegavanje upisa djeteta u školu plaćala kazna od 10 do 15 talira, odnosno zatvor u trajanju od 8 do 30 dana. Školovanje djece često je prekidano i bilo je neredovno.

Udžbenika je bilo malo i uglavnom sve do 1914. godine djeca su oskudijevala u učilima.

Poslije oslobodilačkih ratova 1876/78. godine u oslobodjenim krajevima javlja se veliki broj djece iz muslimanskih porodica. Da bi ispoštovale odluke Berlinskog kongresa, vlasti su popisale svu djecu muslimanske vjeroispovjesti radi upisa u posebne škole. Te škole su takodje bile opšte-obrazovne, ali su morale da ispoštuju vjerske posebnosti, tj. morale su da imaju posebnog učitelja vjeronauke. Škole ovog tipa nijesu radile petkom. Iako su stvoreni uslovi za školovanje, odziv muslimanske djece bio je slab. Školske 1878/79. godine u Podgorici je upisano 1, u Baru 4, a u Nikšiću 13-toro djece. Ovakva situacija se slabo popravljala, pa je, recimo, školske 1900/901. godine u drugim mjestima nije bilo upisanih učenika.

Ovako loš odziv, sa manjim odstupanjima, bio je prisutan sve do 1914. godine

Što se tiče gradiva koje se učilo u prvim školama do 1869. godine, utvrđenog plana nije bilo. Djeca su uglavnom učila čitanje, pisanje, računanje, crkvenu istoriju i srpsku gramatiku. Od 1869. godine nalazimo na prve sistematizovane programe za osnovne škole. Milan Kostić⁹ je razradio program rada za trogodišnje odnosno četvorogodišnje škole. U prvom razredu učio se srpski jezik, nauka o vjeri, crkveno slovenski, račun i crkveno pojanje. Drugi razred imao je identičan program, dok su u trećem razredu postojećim predmetima dodati zemljopis, povjesnica i gazdinstvo.

Po ovom "učevnom planu" osnovne škole su radile sve do donošenja novog plana 1878. godine. Novi plan je napravio otklon od starog verbalnog vjerski obojenog koncepta. Po novom planu djeca su učila sljedeće predmete: nauku hrišćansku, srpski jezik, račun, praktičnu geometriju, zemljopis, istoriju, prirodopis, religiju, krasnopis, crtanje, pjevanje i gimnastiku. Po ovom novom planu akcenat je stavljen na prirodne nauke. Glavni zadatak škole je "dobro vaspitanje mladeži, razvijanje tjelesnih i duševnih snaga djeteta, sa osobitim obzirom na obrazovanje religioznog i moralnog karaktera njegovog".¹⁰

U septembru 1902. godine objavljen je novi nastavni plan koji je imao sljedeće predmete: hrišćansku nauku (I-IV r.), srpski jezik (I-IV r.), slovenski (II-IV r.), račun (I-IV r.), geometriju (III-IV r.), zemljopis (I-IV r.), srpsku istoriju (III-IV r.), poznavanje i njegovanje tijela (III-IV r.), poznavanje prirode (II-IV), krasnopis (I-IV), crtanje (I-IV) i gimnastiku sa vojnim vježbanjem (I-IV). Ovakav plan i program bio je obavezan za sve škole u Crnoj Gori, osim u djelovima programa koji obradjuje religiju, kod muslimanske djece i gimnastike sa vojnim vježbanjem kod ženskih škola. Umjesto tog predmeta, djevojčice su imale predmet ručni rad i kućanstvo.

⁹ Milan Kostić, Rektor Bogoslovije na Cetinju, (Arhiv muzeja Cetinje

¹⁰ Nikola Minić, Kratak pregled rada na narodnom prosvjećivanju u Crnoj Gori, Cetinje, 1910,

Prvog septembra 1908. godine stupio je na snagu posljednji plan i program koji je važio do 1914. godine. Ovaj program sadržavao je sljedeće predmete: hrišćansku nauku (I-IV), srpsku istoriju sa zemljopisom (II-IV), srpski jezik sa slovenskim čitanjem (I-IV) računica sa geometrijom (I-IV), poznavanje prirode sa poljoprivrednim poukama u muškim i sa poukama za domaćice u ženskim školama (I-IV).

Kao što se vidi iz ovih programa, škola je trebalo da osposobi djecu praktičnim stvarima, kao i da njeguje njihovu nacionalnu svijest.

Prvi i drugi razred imali su po 22 časa nedeljno, a treći i četvrti razred po 28 do 30 časova.

Kasnija ratna događanja u Crnoj Gori prekinula su dalji samostalan razvitak prosvjetne djelatnosti. Crna Gora je u prvom svjetskom ratu izgubila veliki broj školske omladine i školsku infrastrukturu.

1918. godine u novoj državnoj zajednici primijenjen je školski sistem koji se nije mnogo razlikovao od starog. Ti novi obrazovni sistemi održavali su duh šire zajednice i pratili su napredak društva u Crnoj Gori.¹¹

5. 2. Postojeći zakonski okvir

Ustavom Republike Crne Gore uređeno je da je osnovna škola obavezna za sve građane. Osnovna škola se finansira iz budžeta i besplatna je.

Osnovno obrazovanje uređeno je Zakonom o osnovnoj školi¹². Osnovno obrazovanje ostvaruje se u osnovnim školama koje osniva država kao javne ustanove mada je Zakonom data mogućnost da osnovnu školu mogu osnovati i pravna lica. Svi građani od 7 do 15 godine života obavezni su da pohađaju osnovnu školu.

Osnovno obrazovanje lica starijih od 15 godina (odrasla lica) ostvaruje se u posebnim odjeljenjima osnovne škole ili u osnovnoj školi za obrazovanje odraslih lica i regulisano je Zakonom o osnovnoj školi.

Uporedo sa sticanjem osnovnog obrazovanja i vaspitanja organizuje se i osnovno umjetničko obrazovanje (muzika, balet). Umjetničko obrazovanje ostvaruje se u osnovnim školama za umjetničko obrazovanje ili u posebnim odjeljenjima osnovne ili srednje škole. Osnovno umjetničko obrazovanje takođe je regulisano Zakonom o osnovnoj školi. Osnovne umjetničke škole za razliku od osnovne škole mogu biti osnovane i od strane fizičkih lica.

Vaspitanje, obrazovanje i osposobljavanje djece ometene u fizičkom i psihičkom razvoju ostvaruje se u specijalnim osnovnim školama i u specijalnim zavodima.

¹¹ Pejović Dj. Razvitak prosvjete i kulture u Crnoj Gori 1852-1916., Istorijski institut, Titograd, 1971; Savićević B. Pregled razvoja prosvjete u Crnoj Gori, Bilten zavoda za unapredjenje školstva SRCG, Titograd, 1963.

¹² Zakon o osnovnoj školi, Službeni list RCG br. 34/91, 56/92, 32/93 i 20/95, Podgorica

Specijalno vaspitanje i obrazovanje ostvaruje se i u organizovanim specijalnim odjeljenjima osnovnih škola. Vaspitanje i obrazovanje djece sa smetnjama u razvoju regulisano je Zakonom o specijalnom vaspitanju i obrazovanju¹³.

Pored zakona kojima je regulisana oblast osnovnog obrazovanja Ministarstvo prosvjete i nauke, na predlog Prosvjetnog savjeta donijelo je nastavne planove i programe kojima je regulisana politika obrazovanja.

5.3. Principi

5.3.1. Princip obaveznosti

Obavezno osnovno obrazovanje regulisano je Ustavom Republike Crne Gore¹⁴ i Zakonom o osnovnoj školi.¹⁵ Ustav reguliše da je osnovno školovanje obavezno, a Zakon predviđa da su svi građani od sedme do petnaeste godine života obavezni da pohađaju osnovnu školu.

U evropskim zemljama (Danska, Finska, Slovenija...) predviđeno je obavezno osnovno obrazovanje, ali ne i pohađanje škole. Tako se daje mogućnost roditeljima da obrazuju svoje dijete osim u državnim i privatnim školama, i kod kuće.

Predlažemo da princip obaveznosti bude na nivou obaveznog osnovnog školskog obrazovanja, ali ne i pohađanja škole, što bi trebalo detaljnije riješiti novim Zakonom o osnovnoj školi.

5.3.2. Besplatno školovanje

Sadašnja fundamentalna opredjeljenja u ovoj oblasti u mnogim zemljama svijeta su:

1. Potreba da obrazovanje bude u funkciji pojedinca,
2. Opredjeljenje za permanentno i temeljito obrazovanje i
3. Orijentacija na novu obrazovnu tehnologiju.

Ova, bitna opredjeljenja imaju univerzalni karakter, uz sve razlike i specifičnosti koje postoje u savremenom svijetu.

Polazeći od osnovnih principa¹⁶ i međunarodnih dokumenata: Deklaracije o ljudskim pravima¹⁷, Deklaracije o pravima djeteta¹⁸, Konvencije o pravima djeteta¹⁹ i

¹³ Zakonom o specijalnom vaspitanju i obrazovanju, Službeni list RCG" br. 56/92, Podgorica

¹⁴ Ustav Republike Crne Gore, Podgorica, 1992

¹⁵ Zakon o osnovnoj školi, Službeni list RCG br. 34/91, 56/92, 32/93 i 20/95, Podgorica

¹⁶ U modernoj državi sistem edukacije zasniva se na principima demokratičnosti, autonomnosti i jednakih mogućnosti. Ti principi utemeljeni su na pravima čovjeka i na pojmu pravne države.

¹⁷ "Svako ima pravo na obrazovanje. Obrazovanje je besplatno. Osnovno obrazovanje je obavezno" Opšta deklaracija o ljudskim pravima, čl. 26, decembar 1948. god. u Parizu.

¹⁸ "Dijete ima pravo na školovanje, koje treba da bude besplatno i obavezno bar na nivou osnovne škole. Teba da ima vaspitanje koje će razvijati njegovu opštu kulturu i koja će mu omogućiti da na osnovu jednakih mogućnosti razvije svoje mogućnosti za sopstveno rasudjivanje, osjećaj moralne i

Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju²⁰ i osnova novog sistema vaspitanja i obrazovanja u pluralističkom društvu, posebno principa demokratičnosti koji omogućavaju svakom građaninu ostvarivanje njegovog prava na obrazovanje i napredovanje u vaspitno-obrazovnom sistemu isključivo na osnovu sposobnosti za učenje, pravo je svakog građanina na obrazovanje zagarantovano Ustavom RCG i Zakona o osnovnoj školi u Crne Gore²¹.

Obavezno školovanje je besplatno. Učenicima su obezbjedjene besplatna zdravstvena i socijalna zaštita. Izdvajaju se materijalna sredstva radi izjednačivanja mogućnosti za školovanje djece, nezavisno od imovinskih prilika i socijalnog porijekla.

Pravo čovjeka na besplatno, prije svega kvalitetno osnovno obrazovanje i vaspitanje u sadašnjosti je jedno od njegovih najznačajnijih prava i obaveza²². Postoji opšta saglasnost o tome da je besplatno obrazovanje, pored ostalog, temelj očuvanja kulturnog identiteta svakog pojedinca i presudan uslov formiranja ljudskih resursa u svim oblastima života.

Polazeći od mjesta, funkcije, ciljeva i zadataka osnovnog obrazovanja, osnovna škola će se, dakle, i dalje morati znatno unapredjivati i mijenjati. Povećana obuhvatnost generacije osnovnom školom zahtijeva još veću brigu, obezbjedjivanje znatnih materijalnih sredstava zbog širenje školske infrastrukture, njihove opremljenosti savremenim nastavnim učilima, zbog organizovanog prevoza učenika i nastavnog osoblja tamo gdje je to potrebno, organizovanja produženog boravka u školama, poboljšavanja i usavršavanje kvalifikacione strukture nastavnog kadra, proširenja i unapredjivanja socijalne i zdravstvene zaštite učenika.

5. 3. 3. Davanje prednosti kvalitetu obrazovanja u odnosu na kvantitet znanja

U našoj školi, vjerovatno zbog obimnosti programa, znanje činjenica postalo je mjerilo uspješnosti učenika. S druge strane, razumijevanje i primjena stečenih

društvene odgovornosti i da može postati koristan član društva ..." (Deklaracija o pravima djeteta, 7. načelo, 20. novembar 1959.god.).

¹⁹ "Države potpisnice priznaju pravo djeteta na obrazovanje i u namjeri da se ta prava progresivno postižu na osnovu jednakih mogućnosti, još posebno:

a) obezbjedjuje obavezno i svima besplatno dostupno osnovno obrazovanje"

(Konvencija o pravima djeteta, čl. 28, 20. novembar 1989. god.).

²⁰ "Države potpisnice ove Konvencije se obavezuju da će zasnivati, razvijati i sprovoditi takvu politiku obrazovanje, koja treba da pomoću metoda, prilagodjenih postojećim okolnostima i nacionalnoj primenljivosti, teži ka tome da po pitanju obrazovanja unapredjuju jednake mogućnosti za sve i jednako postupanje sa svima, a naročito:

a) da će se starati o besplatnom i obaveznom osnovnom obrazovanju."

(Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju, 14. decembra 1960., Unesco.) "Svako dijete i mladi čovjek ima pravo na obrazovanje i nastavu bez ikakve diskriminacije na osnovu pola, rase, filozofskog i vjerskog ubjedjenja, nacionalnosti, društvenog ili ekonomskog položaja." (Evropski parlament: rezolucija o slobodi obrazovanja u Evropskoj zajednici, 1984.).

²¹ Ustav Republike Crne Gore (Podgorica, 1992. god.) član 62.: "Svako ima pravo na školovanje pod jednakim uslovima. Osnovno školovanje je obavezno i za njega se ne plaća školarina".

²² Svjetska deklaracija o obrazovanju za sve: odgovoriti osnovnim obrazovnim potrebama, 1990.

znanja u nepoznatim situacijama, pokazala su određena istraživanja²³, na prilično niskom nivou. Osim obimnosti programa, a povezano sa istim, razlog ovakvom stanju su i nastavne metode koje se primjenjuju u radu sa učenicima. Naime, preovladavajući način rada je frontalni oblik, a metoda monološka kad su u pitanju časovi obrade novog gradiva. Kad su u pitanju časovi utvrđivanja, najčešće se radi o prostom reprodukciji činjenica ili radu na tipskim zadacima. Iako ne sporimo potrebu poznavanja određenog broja činjenica kao i tipskih procedura, smatramo da su one samo osnova za izgradnju kritičkog mišljenja kod učenika. Problem se sastoji u sljedećem: kako naći pravu mjeru između neophodno potrebnog broja činjenica koje se učenicima moraju prezentovati i koje oni moraju usvojiti i ostalog dijela nastave u toku kojeg bi učenici imali mogućnosti da stečena znanja primjerene u nepoznatim situacijama, ili se obuče da samostalno dolaze do potrebnih izvora informacija, podataka ili procedura u rješavanju problema.

Navodimo samo dva citata u prilog ovom principu.

"Kvalitet obrazovanja je od većeg značaja nego kvantitet znanja".²⁴

"U osnovi obučavanja treba da se nalazi stav da je bolje znati manje a dobro, nego imati površno poznavanje mnogih problema"²⁵

Veoma je značajno reći da su se ovim problemom bavili i članovi francuske komisije za preispitivanje obrazovnih programa. Tako će predsjednici²⁶ ove komisije mnogo prostora posvetiti ovom pitanju. Navodimo jedan karakterističan primjer:

"Pravljenje lakšeg programa njegovim skraćivanjem ne podrazumijeva spuštanje nivoa programa. Naprotiv, svaka promišljena redukcija treba da omogući podizanje nivoa u mjeri (i samo u toj mjeri) u kojoj je moguće raditi manje a bolje, zamjenom tradicionalnih metoda aktivnim - bilo da se radi o knjigama ili audiovizuelnom materijalu - kroz razgovor ili vježbe, ustupajući mjesto *kreativnosti i istraživačkom duhu*".

Možemo da zaključimo da je značajan problem obim programâ koji nepovoljno utiče na uvođenje aktivnih metoda učenja. Aktivnim metodama učenja podigao bi se kvalitet znanja učenika.

Na još jedan aspekt, kad je u pitanju obimnost programa, ukazuju Piščulin i Ananišnjev²⁷. U julu 1998.godine na sjednici Ministarstva zdravlja Rusije saopšteni su podaci o zdravstvenom stanju učenika. Od hroničnih oboljenja na kraju školovanja boluje oko 80% omladine. Pomenuti autori kao razloge ovakvog stanja navode loše ekološke uslove, opadanje životnog standarda, ali i "preopterećenost nastavnih programa koji ne uvažavaju stepen zdravlja i razvoja djece".

²³ Havelka i saradnici: Efekti osnovnog školovanja, Institut za psihologiju, Beograd, 1990.

²⁴ Pasi, S. Ocenjivanje, odgovornost i kvalitet obrazovanja. Radni materijal korišćen na seminaru, Budva, maj 2000.

²⁵ Л.Д.Кудряцев Современа математика и её преподавание, Москва, 1980

²⁶ Pierre Bourdieu, Francois Gros: Principes pour une reflexion sur les contenus de L'imprimerie Nationale, Mars, 1989

²⁷ Пищулин Никола Петрович, Ананишнев Владимир Максимович, Образование и управление, Москва, 1999

Princip da se da prednost kvalitetu u odnosu na kvantitet znanja smatramo da u našim uslovima treba usvojiti kroz sljedeća četiri zaključka:

- a) povećati broj časova nastave, posebno u prvom ciklusu, što podrazumijeva duži boravak djece sa stručnim licem;
- b) izvršiti dalja skraćivanja programa, oslobađajući ih nepotrebnog balasta činjenica i trivijalnih sadržaja;
- c) raditi na edukaciji nastavnog kadra kako bi ovi bili osposobljeni za primjenu savremenih oblika i metoda rada; posebna pažnja treba da bude posvećena onim metodama rada koje počivaju na interakciji, povećavaju učešće i komunikaciju u učionici, razvijaju kritičko mišljenje i osposobljavaju učenika za vođenje dijaloga;
- d) izvršiti detaljna peispitivanja postojećih nastavnih programa kako bi ovi išli u korak sa razvojem društva i naučnih dostignuća, a pri tome voditi računa da svako dopunjavanje mora pratiti izostavljanje odgovarajućeg dijela iz postojećih programa; sadržaj nastavnog programa treba uskladiti sa uzrastom djeteta ali i vremenom predviđenim za njegovu realizaciju, tako da ne iziskuje dodatne napore.

5. 3. 4. Princip razvoja svih aspekata ličnosti

Kroz bogat i raznovrstan život škole treba obezbijediti realizaciju cjeline vaspitnog rada. Škola se pretvara u pedagoški oblikovanu cjelinu i oslanja se na cjelokupni potencijal učenika koji se razvija kao cjelovita ličnost. Dakle, treba razviti različite aspekte djetetove ličnosti: intelektualni, emocionalni, socijalni, motorni razvoj, razvoj govora i senzorni razvoj.

5. 3. 5. Depolitizacija

Zakonom o osnovnoj školi RCG zabranjeno je političko organizovanje i djelovanje u školi. Međutim, da bi se ostvarila suštinska depolitizacija škole mora se školi obezbijediti autonomnost u odnosu na državu i strukture vlasti kao i u odnosu na vanškolske oblike i vrste učenja i uvjerenja.

Autonomnost škole u odnosu na državu i strukture vlasti mora biti garantovana načinom finansiranja i načinom zapošljavanja stručnog i rukovodećeg kadra-kriterijumi moraju biti jasni i transparentni. Osnovni kriterijum mora biti temeljito poznavanje nastavnog područja odnosno vlastite struke kao i poznavanje psiholoških i pedagoških zakonitosti.

Autonomnost škole u odnosu na vanškolske oblike i vrste učenja i uvjerenja znači da škola ne smije biti pod monopolskim uticajem bilo koje crkve, stranke ili pogleda na svijet. Škola je institucija u kojoj ima mjesta za sve, bez obzira na lična vjerska, filozofska ili druga uvjerenja ili mišljenja. Ovo ne treba da znači da se učenici neće upoznati sa idejama velikih svjetskih religija (u okviru istorije, likovne i muzičke kulture, književnosti...).

5. 3. 6. Princip omogućavanja uspješnog završetka osnovne škole i nastavak školovanja

Osnovnu školu treba organizaciono i sadržajno raščlaniti tako da je učenici mogu uspješno završiti, a da škola istovremeno mora podsticati radoznalost i razvijati sposobnosti natprosječno nadarenih učenika. Zato želimo uspostaviti sistem provjeravanja i ocjenjivanja koji će uvažavati razvojne i intelektualne specifičnosti djece i postepeno prelaziti od opisnog i unutrašnjeg ka brojčanom i eksternom ocjenjivanju. Treba se truditi da nakon osnovne škole bude garantovana mogućnost nastavka obrazovanja svim učenicima na odgovarajućem stepenu. Pri tome treba da bude osiguran nacionalni standard opšte-obrazovnih znanja.

5. 3. 7. Princip saradnje učenika, nastavnika i roditelja

Učestvovanje učenika podstiče solidarnost i toleranciju pa predstavlja temelj za njihovo učešće u demokratskim procesima. Roditelji moraju imati uvid u rad i život škole: moraju im biti dostupne informacije o radu škole kao institucije, o školovanju njihove djece, mogu se aktivno uključiti u rad škole, ali u jasno naznačenim vidovima njenih aktivnosti. Škola mora brinuti za očuvanje prava na privatnost učenika i njihovih roditelja.

5. 3. 8. Princip integracije i posebne brige za učenike sa smetnjama u razvoju

Školovanje djece sa smetnjama u razvoju treba da bude takvo i u takvoj sredini da ih što manje ograničava i da mogu odgovarajuće napredovati kao i prevladati svoje smetnje i koliko je moguće više ublažiti njihove posljedice.

I nadareni učenici imaju potrebu za posebnim pristupom, što podrazumijeva da im se prilagode posebne metode i oblici rada i uključivanje u dodatnu nastavu i druge oblike individualnog rada.

5. 3. 9. Princip autonomnosti nastavnika

Nastavnici trebaju na svom području djelovanja da budu suvereni i autonomni, prije svega na području metodike, kao i prilikom odabira udžbenika (država treba da stimuliše izdavanje više alternativnih udžbenika za ista područja), dok se vaspitno obrazovni ciljevi, standardi i sadržaji određuju nacionalnim planom i programom. Škola se mora brinuti za čuvanje prava na privatnost nastavnika.

5. 3. 10. Princip postupnosti i obezbjedjenje odgovarajućih uslova

Osim principa na kojima treba da se temelji osnovno obrazovanje, značajan je i princip postepenog uvođenja promjena u školski sistem.

Obezbijediti odgovarajuće uslove znači obezbijediti:

1. Materijalne uslove
2. Kadrovske uslove
3. Finansijska sredstva

Obezbijediti materijalne uslove znači obezbijediti odgovarajući broj školskih objekata sa odgovarajućim brojem učionica, kabineta i laboratorija, potrebnu opremu i nastavna sredstva.

Kadrovski uslovi obuhvataju pedagoški kadar odgovarajućeg obrazovanja i kvalitetne stručne službe u Ministarstvu prosvjete i nauke. Ovo implicira doškolovanje i usavršavanje jednog dijela postojećeg pedagoškog kadra za potrebe predviđenih promjena kao i formiranje potrebnih studijskih programa radi istih potreba. Program usavršavanja treba pažljivo sačiniti kako bi bio funkcionalan i u predviđenom roku ispunio postavljene ciljeve.

Veoma je važno obezbijediti pravovremenu i potpunu informisanost nastavnika o svim ciljevima i aspektima promjena. Naime, ako oni koji implementiraju promjene ne znaju njihovu svrhu, ne znaju šta se od njih očekuje i nijesu pripremljeni na odgovarajući način za primjenu promjena, najvjerovatniji ishod je surogat zamišljenih ideja.

Da bi se ispunila prva dva uslova, moraju biti obezbijeđena potrebna finansijska sredstva.

Postupnost promjena proizilazi iz odgovora na pitanja: koliko je ta promjena nužna i da li su ispunjeni potrebni uslovi kao i iz potrebe da se provjeri na manjem reprezentativnom uzorku škola. Postupnost u primjeni promjena omogućava da se uči na greškama i »srećnim greškama« - u onim slučajevima kada praksa pokaže bolja rješenja od predloženih.

Ukoliko bi bila urađena potrebna zakonska regulativa, urađeni nastavni planovi i programi i doškolovan dio nastavnog osoblja smatramo da sa devetogodišnjom osnovnom školom u obimu od 10% populacije možemo početi školske 2003/04. godine.

5. 4 Ciljevi

Sadašnje stanje

Opšti cilj obrazovanja definisan je u Zakonu o osnovnoj školi, čl.2, koji glasi:

Cilj osnovnog obrazovanja i vaspitanja je da, radi osposobljavanja za život i nastavljanje obrazovanja na osnovama dostignuća nauke, tehnike, kulture i umjetnosti, omogućiti učenicima da ovladaju osnovnim elementima opšteg

obrazovanja i da kod njih razvije radoznalost i interes za novim saznanjem, kao i da razvija ljubav prema radu i domovini.²⁸

Za svaki nastavni program definisani su ciljevi i zadaci nastave. Uzimajući u obzir te ciljeve i ciljeve u nekim zemljama u svijetu, može se uočiti generalna tendencija da oni sadrže tri osnovna segmenta: (I) dijete kao ličnost i njegov razvoj, (II) zahtjevi društva koji se postavljaju pred ovaj segment obrazovanja i (III) zahtjev osnovnog obrazovanja kao faze u sistemu obrazovanja.

Stanje u drugim zemljama

Ciljevi obrazovanja našli su se u preporuci generalnog sekretara Evropskog savjeta:

- priprema mladih ljudi da steknu u svom ličnom životu pozitivnu i realističku sliku o samom sebi i da je realizuju u ličnim, društvenim i zajedničkim prilikama.
- priprema za život u demokratskom društvu, što uključuje prava, osnovne slobode, dužnosti i odgovornosti građana i pomaže mladim ljudima pri uključivanju u javni život.
- priprema za rad koja treba da omogući široki pogled na rad i uključuje teorijski uvod i oblike rada i radnog iskustva.
- priprema za kulturni život kako bi mladi ljudi znali da nađu izvore za bogaćenje ličnosti i uključe se u duhovno, kulturno i historijsko i naučno nasljeđe kao i pripremu za život u multikulturalnom društvu.²⁹

Osnovni cilj devetogodišnjeg obrazovanja u Švedskoj je pružanje jednakih šansi svoj djeci da stiču obavezno obrazovanje, osposobljavanje za osnovne vještine, obavezu škola da stimulišu učenike da preduzimaju inicijative i odgovornost za sopstvene akcije.³⁰

Ciljevi osnovne škole u Njemačkoj određeni su njenim položajem u okviru školskog sistema. Uloga osnovne škole jeste da vodi učenike od oblika učenja putem igre do sistematičnijih oblika školskog učenja. Cilj osnovne škole je da obezbijedi učenicima osnovu za naredne nivoe obrazovanja, da osposobi učenike da koriste i usmjeravaju svoje iskustvo iz svijeta oko sebe kako bi dalje razvijali svoje psihomotoričke vještine i pravila društvenog ponašanja. Ciljevi su takođe obrazovanje djece različitog porijekla i različitih sposobnosti i razvijanje njihovog samostalnog razmišljanja, učenja i rada, razvijanje ličnosti u svim aspektima, omogućavanje djeci da nauče kako da uče, kako da pamte i skladište znanja i kako da pretražuju, razvijanje i korišćenje oblika rada koji omogućava individualni prilaz nastavi i učenju, i istovremeno, stvaranje uslova za zajedničko učenje, unapređivanje učenja putem otkrića.³¹

Principi budućeg evropskog obrazovanja našli su svoje mjesto i u procesima reformi koje se dešavaju u zemljama Centralne i Istočne Evrope. Tako su ciljevi obrazovanja obuhvatili: razvoj ličnosti učenika i njegovih sposobnosti, vještina i

²⁸ Zakonu o osnovnoj školi, «Sl.list RCG» br.34/91, 56/92, 32/93 i 20/95, Podgorica

²⁹ Naša osnovna škola budućnosti, Zajednica učiteljskih fakulteta Srbije, Beograd, 1998.

³⁰ Ibid

³¹ Naša osnovna škola budućnosti, Zajednica učiteljskih fakulteta Srbije, Beograd, 1998.

kreativnosti; zatim, sticanje, vrednovanje i evaluacija znanja, razvijanje vještine komunikacije razumijevanjem i slušanjem drugih, kao i razumijevanjem drugih kultura, razvijanje fizičkih sposobnosti i preventivnih medicinskih mjera, razvoj svijesti o ekologiji i brige za zaštitu životne sredine.³²

Prijedlog promjena

Razvijanje unutrašnjih potencijala svakog pojedinca je uslov za uspješan i srećan život i potreba unapređivanja svih oblasti društvenog djelovanja. Predlažemo moguću listu ciljeva:

- vaspitanje kreativnih ličnosti širokih vidika i podsticanje njihovog fizičkog, umnog, estetskog i moralnog razvoja;
- ovladavanje osnovama opšteg obrazovanja uporedivim sa odgovarajućim obrazovanjem u Evropi na kojima će se temeljiti doživotno učenje i samoobrazovanje;
- razvijanje kritičkog mišljenja, samostalnosti i zainteresovanosti za nova znanja;
- osposobljavanje za samostalno rasuđivanje i učešće u društvenom životu;
- vaspitavanje za poštovanje nacionalnih vrijednosti, istorije i kulture kao i za uvažavanje kulturnih i ostalih osobenosti drugih naroda;
- usvajanje znanja o osnovnim zakonitostima razvoja prirode, društva i ljudskog zdravlja;
- razvijanje demokratskih stavova, tolerancije i kooperacije (u školi i izvan nje) i poštovanja prava drugih;
- uvažavanje individualnosti djeteta.

5. 5. Trajanje osnovne škole

Sadašnje stanje

Kod nas djeca polaze u osnovnu školu od sedam godina što je precizirano Zakonom o osnovnoj školi.

“U osnovnu školu se upisuju sva djeca koja do kraja kalendarske godine navršavaju sedam godina života.

U osnovnu školu se mogu upisati na osnovu ljekarskog mišljenja i prema mogućnostima škole, i tjelesno i duševno razvijena djeca koja do početka školske godine navršavaju šest godina života.”³³

Takođe je Zakonom o osnovnoj školi precizirano vrijeme vršenja upisa u osnovnu školu.

”Upis djece u osnovnu škole vrši se, po pravilu, u toku aprila mjeseca svake godine, na osnovu obaveznog ljekarskog pregleda.”³⁴

Zakonom o osnovnoj školi precizirana je i dužina trajanja osnovnog obrazovanja.

“Osnovno obrazovanje traje osam godina i obavezno je. Svi građani od 7. do 15. godine života obavezni su da pohađaju osnovnu školu.”³⁵

³² Ibid

³³ Zakon o osnovnoj školi, “Sl.list RCG” br. 34/91, 56/92, 32/93 i 20/95, Podgorica

³⁴ Zakon o osnovnoj školi, “Sl.list RCG” br. 34/91, 56/92, 32/93 i 20/95, Podgorica

Stanje u drugim zemljama

- Pregled dužine obaveznog školovanja u Evropi i u drugim razvijenim zemljama

U većini evropskih i drugih razvijenih država djeca počinju obavezno obrazovanje od pet ili šest godina, a negdje čak i ranije (Sjeverna Irska, Luksemburg). Na osnovu ponuđene tabele koja nudi starosne granice i dužinu obaveznog obrazovanja u razvijenim državama možemo izvesti odgovarajuće zaključke.

Dužina obaveznog školovanja u Evropi i drugim zemljama³⁶

Tabela br.5.5.1.

Država	Starosne granice (početak i završetak obaveznog obrazovanja)	Dužina obaveznog obrazovanja
Slovenija(postepeno se uvodi)	6 - 15 godina	9 god
Italija ³⁷	6 - 14 godina	8 god
Portugalija	6 - 15 godina	9 god
Španija	6 - 16 godina	10 god
Danska	7 - 16 godina	9god
Grčka	6 - 15 godina	9 god
Irska	6 - 15 godina	9 god
Belgija	6 - 15/16 godina	9/10 god
Nemačka ³⁸	6 - 15/16 godina	9/10 god
Francuska	6 - 16 godina	10god
Luksemburg	4 - 15 godina	11 god
Holandija	5 - 16 godina	11 god
Engleska i Vels	5 - 16 godina	11 god
Škotska	5 - 16 godina	11 god.
Sjeverna Irska	4 - 16 godina	12 god
Švajcarska	7 - 16 godina	9 god
Austrija	6 - 15 godina	9 god
Hrvatska ³⁹	7 - 15 godina	8 god
Kanada	6 - 15 godina	9 god
Finska	7 - 16 godina	9 god
Japan	6 - 15 godina	9 god
Novi Zeland	6 - 15 godina	9 god
Norveška	6 - 16 godina	10 god
Švedska ⁴⁰	7 - 16 godina	9 god
Australija	6 - 15 / 16 godina	9/10 god
SAD	6 - 17 godina	12 god
Mađarska	5 - 16 godina	11god.

³⁵ Ibid

³⁶ Key data on education in Europe, Brussels, Luxembourg, 2000., i Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji, Ljubljana maj 1997. (2.natis)

³⁷ Dekretom ministra u školskoj 1994/95. u nekim školama počinju sa desetogodišnjim obaveznim obrazovanjem (školovanje produžavaju na gore)

³⁸ U nekim saveznm pokrajinama (npr. Berlin, Brandeburg, Bremen) obavezno obrazovanje traje deset godina

³⁹ U novim konceptualnim rješenjima predviđaju devetogodišnje ili desetogodišnje obavezno obrazovanje, istovremeno autori predlažu različite unutrašnje podjele.

⁴⁰ Postepeno prelaze na raniji upis u školu i to sa šest godina (prelazni period je da djeca imaju pravo da se upišu sa šest godina, ako se zato odluče roditelji i ako za to opština ima mogućnosti. Prelazni period traje od 1991/92. do 1997/98.godine.

Kao što smo vidjeli obavezno školovanje počinje u većini razvijenih država sa 6 godina (npr. Španija, Belgija, Njemačka...), ponegdje i sa 5 godina (Grčka, Holandija, Škotska) ili čak sa 4 godine (Luksemburg, Sjeverna Irska). To znači da u većini država djeca počinju školovanje ranije nego kod nas.

Ako želimo da naš obrazovni sistem bude kompaktilan sa obrazovnim sistemima u Evropi, moramo razmišljati o produžavanju osnovnog obaveznog obrazovanja.

Uključenost djece u predškolske ustanove

U većini evropskih država predškolske ustanove pohađa znatno veći broj djece nego kod nas. Svega oko 21% naše djece je uključeno u vrtiće (oko 59% šestogodišnjaka pohađa vrtiće). Upravo ova činjenica nas obavezuje da svoj djeci obezbijedimo mogućnost sistematičnog sticanja znanja, vještina i neophodne socijalizacije te postizanje predviđenih standarda znanja u skladu sa razvojnim karakteristikama djece tog uzrasta. Produžavanjem trajanja osnovne škole na 9 godina moguće bi bilo ostvariti drugačiju unutrašnju podjelu, što bi omogućavalo da učenici neophodne standarde znanja postignu u okviru 1. ciklusa (1., 2. i 3. razred)

Opterećenje učenika

Nastavni sadržaji su neprilagođeni, kako sposobnostima učenika, tako i njihovim potrebama, što dovodi do neprimjerne opterećenosti učenika. Želimo da ublažimo programski pritisak i opterećenost učenika u sadašnjoj osnovnoj školi, ali ne spuštanjem obrazovnog nivoa. U devetogodišnjoj osnovnoj školi želimo razviti i proširiti takozvane formativne sadržaje, a redukovati informativne i trivijalne sadržaje.

Unutrašnja podjela i prelaz između razrednog i predmetnog ciklusa

Kad govorimo o trajanju osnovne škole, neophodno je istaći da sadašnja podjela na predmetni i razredni ciklus ne odgovara zakonitostima i dinamici razvoja djeteta, niti ulozi učenja na pojedinim razvojnim etapama djeteta⁴¹. Zato je prelaz iz razrednog u predmetni ciklus u našoj osnovnoj školi dosta "oštar". Uvođenje predmetne nastave, povećan broj predmeta, prenatrpanost nastavnog gradiva i njihova neusklađenost sa razvojnim karakteristikama učenika, u 5.razredu dovodi do drastičnog pada uspjeha.

Ovo je još jedan od razloga da predložimo da osnovna škola traje 9 godina, što bi omogućilo drugačiju unutrašnju podjelu, koja bi sa više uspjeha pratila psihofizičke razvojne karakteristike učenika. Uvođenjem srednjeg ciklusa bi se izbjegao oštar prelaz iz razrednog u predmetni ciklus.

Prijedlozi promjena

- Predlažemo produžavanje osnovnog obaveznog obrazovanja na devet godina.

⁴¹ Educational Provision...1993; Early Childhood Education Explained, 1991; Bredekamp, 1986.

- Obavezno školovanje produžavamo naniže, što znači da djeca ulaze u osnovnu školu jednu godinu ranije. Tačnije u školu se upisuju djeca koja će u kalendarskoj godini napuniti šest godina.
- Imenovati stručni tim koji bi radio na izradi nastavnih sadržaja, strogo vodeći računa o razvojnim karakteristikama djece između 6 i 7 godina.

Predlažemo i drugačiju unutrašnju podjelu na cikluse čime bismo ublažili oštar prelaz iz razrednog u predmetni ciklus. Osnovna škola bi bila podijeljena na tri vaspitno obrazovna ciklusa. Prvi ciklus obuhvata I, II i III razred, drugi ciklus IV, V i VI razred, a VII, VIII i IX razred. Pojedini obrazovno vaspitni ciklusi su relativno zaokružene cjeline koje i pored svojih specifičnosti, osiguravaju kontinuitet znanja.

Prvi razred spada u prvi vaspitno-obrazovni ciklus koji razvojno i kurikularno predstavlja relativno zaokruženu cjelinu. Na taj način je moguće da određene standarde znanja čitanja, pisanja, računanja ne zahtijevamo od svih učenika istovremeno (na kraju I razreda), već su standardi prilagođeni na zaokruženu cjelinu prvog vaspitno-obrazovnog ciklusa. Tako imaju učenici mogućnost usvajanja iskustava i znanja uz adekvatno uvažavanje individualnih razlika u razvoju.

Prelazi između vaspitno-obrazovnih ciklusa i prosječna starost učenika su približno usklađeni sa prelazima između razvojnih etapa djeteta (kako navode kvalitetne razvojne teorije, kao što su Pijaževa, Eriksonova, Frojdova). To nam omogućava da za pojedine cikluse možemo odrediti globalno razvojne i obrazovne ciljeve, kao standarde znanja.

- Zakonom treba predvidjeti i mogućnost odlaganja upisa djeci za jednu godinu, ako za to postoje razlozi.

5. 6. Ciklusi i izvodenje nastave u njima

Sadašnje stanje

Naša osnovna škola sastoji se od dvije cjeline (dva ciklusa): razredne nastave koja obuhvata prva četiri razreda i predmetne nastave koja obuhvata ostala četiri razreda. Zakonom o osnovnoj školi dozvoljeno je da se u četvrtom razredu organizuje nastava po nastavno-vaspitnim oblastima. Glavna odlika prvog ciklusa je da svu nastavu, osim iz stranog jezika, izvodi jedan nastavnik, ukoliko nije u četvrtom razredu organizovana nastava po nastavno-vaspitnim oblastima, kada nastavu izvodi više nastavnika. U drugom ciklusu nastavu izvode predmetni nastavnici.

Stanje u drugim zemljama

U različitim državama obavezno obrazovanje ima različito riješenu unutrašnju podjelu. Navodimo neke primjere. U Belgiji osnovno obrazovanje traje šest godina i podijeljeno je na tri ciklusa od po dvije godine, a zatim slijede još četiri godine obaveznog obrazovanja. U Italiji prvi stepen obaveznog obrazovanja podijeljen je na dva perioda u trajanju od dvije i tri godine dok drugi stepen traje tri godine. U Švedskoj je osnovna škola podijeljena na tri perioda a sviki traje po tri godine. Ruski sistem obrazovanja sastoji se od tri perioda koji traju tri, pet i dvije godine. U

Francuskoj je obavezno obrazovanje podijeljeno na tri perioda koji redom traju dvije, tri i pet godina. U Sloveniji je osnovna škola podijeljena na tri ciklusa i svaki od njih traje tri godine.⁴²

Nastava na nivou osnovnog obrazovanja (treba znati da u svim zapadno-evropskim zemljama, izuzimajući Austriju i Njemačku, osnovno obrazovanje traje najmanje do 11. godine djeteta) organizovano je na tri načina. Prvi način je da jedan nastavnik izvodi nastavu iz svih predmeta (Irska, Engleska, Njemačka, Poljska, Finska). Drugi model je da određene predmete (fizičko, likovno, muzičko...) izvode predmetni nastavnici, dok nastavu iz ostalih predmeta izvodi jedan nastavnik (Škotska, Danska, Španija, Italija, Grčka, Mađarska...). U treću grupu spadaju one zemlje gdje su kombinovana oba gore navedena modela.⁴³

U Sloveniji u prvom razredu osim učitelja u izvođenju nastave učestvuje i vaspitač odnosno još jedan učitelj. U Engleskoj je moguće da u odjeljenju bude i odjeljenski asistent. Takođe su prisutna i rješenja gdje se određeni dio nastave izvodi interdisciplinarno odnosno timski (Danska, Italija).⁴⁴

Osim iskustava pojedinih zemalja koje smo naveli veoma bitan razlog za promjenu sadašnjeg stanja leži u psihološko-pedagoškim motivima. Naime, prelaz iz razrednog u predmetni ciklus je prilično oštar i mnoga se djeca ne uklape najbolje-drastičan je pad uspjeha u petom razredu u odnosu na četvrti. Razlog tome je i nastava utemeljena na formalno-logičkom mišljenju a nastavni sadržaji postaju veoma razdrobljeni dok transferna vrijednost sadržaja slabi- različiti nastavnici često izvode nastavu jedan mimo drugoga (bez korelacije).

Prijedlog promjena

Uvažavajući gore navedene razloge, predlažemo da buduća devetogodišnja osnovna škola bude podijeljena na tri ciklusa, od kojih bi svaki trajao po tri godine. Prelasci između obrazovnih ciklusa su približno usklađeni sa prelazima između razvojnih stupnjeva djeteta (Pijaže, Erikson...). Osim toga, za svaki ciklus moguće je odrediti globalno razvojne i vaspitno-obrazovne ciljeve, postavljene kao standarde znanja (koji bi odgovarali standardima razvijenih evropskih zemalja). Stručne službe Ministarstva prosvjete i nauke i odgovarajuće visokoškolske ustanove bile bi u obavezi da sačine ove standarde. Na ovaj način bi bile uvažene individualne razlike u brzini i načinu razvoja djeteta. Nastavu u prvom ciklusu izvodio bi jedan nastavnik u razrednoj nastavi iz svih predmeta, dok bi u prvom razredu (uzrast od oko 6. godina djeteta) po pravilu uz njega nastavu izvodio i vaspitač u trajanju od pola radnog vremena. U drugom ciklusu postepeno bi se u rad s učenicima uključivali predmetni nastavnici. Tako bi u četvrtom razredu nastavu stranog jezika izvodio predmetni nastavnik uz prisustvo nastavnika iz razredne nastave, a nastavu iz ostalih predmeta izvodio bi nastavnik u razrednoj nastavi. U petom razredu

⁴² Key data on education in Europe, Brussels, Luxembourg, 2000., i Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji, Ljubljana maj 1997. (2.natis)

⁴³ Key data on education in Europe, Brussels, Luxembourg, 2000.

⁴⁴ Key data on education in Europe, Brussels, Luxembourg, 2000., i Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji, Ljubljana maj 1997. (2.natis)

predmetna nastava bila bi iz stranog jezika, a mogla bi biti organizovana i iz likovne i muzičke kulture i fizičkog vaspitanja.

Kad nastavu iz likovne i muzičke kulture i fizičkog vaspitanja izvodi predmetni nastavnik, nastavi u okviru mogućnosti prisustvuje učitelj i pomaže u organizaciji i izvođenju nastave.

Konačno, nastava u šestom razredu bila bi organizovana po nastavno vaspitnim oblastima, tj. bila bi grupno predmetna nastava. Nastavu bi izvodili predmetni nastavnici i nastavnici u razrednoj nastavi. U trećem ciklusu nastavu bi izvodili predmetni nastavnici.

5. 7. Upis u osnovnu školu

Sadašnje stanje

Zakonom o osnovnoj školi predviđen je upis na slijedeći način:

»U osnovnu školu se upisuju sva djeca koja do kraja kalendarske godine navršavaju sedam godina života. U osnovnu školu se mogu, na osnovu ljekarskog mišljenja i prema mogućnosti škole, upisati i tjelesno i duševno razvijena djeca koja do početka školske godine navršavaju šest godina života.«⁴⁵

Od obaveze upisa, odnosno pohađanja škole može se privremeno ili stalno osloboditi dijete koje prema nalazu komisije nije fizički i psihički razvijeno da pohađa nastavu.

Upis u osnovnu školu vrši se, po pravilu, u toku aprila mjeseca svake godine, na osnovu obaveznog ljekarskog pregleda.

Upis djece u osnovnu školu vrši komisija koju imenuje organ određen statutom ili drugim opštim aktom škole. Komisija može predlagati odlaganje početka školovanja. Rezultate provjere pripremljenosti u školama se često upotrebljavaju za određivanje odjeljenja prvog razreda. Neka djeca se prije početka školovanja uključuju u programe pripreme u vrtićima u cjelodnevnom boravku ili u pripremnim grupama od po tri sata poslije podne.

Opštinski organ uprave nadležan za poslove prosvjete obavezan je da dostavi svakoj školi do kraja februara svake godine spisak djece dorađe za osnovnu školu. Spisak se pravi po naseljima koja pripadaju području škole. Roditelji odnosno staratelji odgovorni su za upis djece u osnovnu školu i za njihovo pohađanje škole. Osnovna škola je dužna da izvještava republički organ uprave nadležan za poslove prosvjete o djeci koja nijesu upisana, odnosno koja neredovno pohađaju nastavu. U praksi se, nažalost ovo ne susrijeće. Ne postoji pouzdana evidencija da li su upisana sva djeca koja su dorađa za školu, niti iko snosi odgovornost ako ne ispunjava obavezu upisa.

⁴⁵ Zakon o osnovnoj školi, "Sl.list RCG" br. 34/91, 56/92, 32/93 i 20/95, Podgorica

Stanje u drugim zemljama

U većini evropskih zemalja djeca polaze u školu sa šest godina (Belgija, Njemačka, Grčka, Španija, Francuska, Italija, Bugarska, Češka, Slovačka, Austrija, Portugal...) U Mađarskoj djeca takođe polaze od 6 godina ali je prva godina obavezan boravak u vrtićima. Sa 7 godina kao i kod nas, djeca polaze u Finskoj, Danskoj, Norveškoj, Poljskoj, Rumuniji, a u sjevernoj Irskoj i Luksemburgu osnovna škola se počinje pohađati sa četiri godine s tim što je u Luksemburgu prve dvije godine *spillschoul*. U zemljama koje smo naveli da djeca polaze u školu sa 6 godina, npr., Belgija, Francuska, Grčka, Španija, u vrtiće su uključena sva petogodišnja djeca.⁴⁶ Procenat djece starosti od 6 godina u Crnoj Gori, koji pohađa vrtiće je približno 59%. Bilo bi veoma važno u ovom značajnom razvojnom periodu osigurati svoj djeci mogućnost sistematskog učenja, ali tako da nije vezano isključivo za školske sadržaje nego da više bude podsticaj razvoja. U razvojnom smislu period između 6. i 7. godine predstavlja prelazak sa predoperacionalnog na konkretno operativni sistem mišljenja, i ti prelasci ne nastaju kod sve djece ni istovremeno ni jednako. Što znači da određene standarde znanja čitanja, pisanja, računanja ne zahtijevamo od svih učenika istovremeno.

Prijedlog promjena

U školu dolaze djeca koja će u kalendarskoj godini ulaska u školu napuniti 6 godina - to su djeca koja će na početku školske godine (1. septembra) imati najmanje 5 godina i 8 mjeseci ili najviše 6 godina i 7 mjeseci. Djetetu se može odložiti početak školovanja za jednu godinu ako za to postoje stručni razlozi.

Utvrđivanje pripremljenosti djece za ulazak u školu i u buduću neće biti obavezan. Ako roditelji budu željeli utvrđivanje pripremljenosti djeteta za školu, to će naravno biti moguće.

Alternativa: Zbog ujednačavanja odjeljenja, evidentiranja startne osnove svakog učenika, mogućnosti prelaska u drugo odjeljenje zamjenom sa učenikom istih sposobnosti predlažemo da utvrđivanje sposobnosti bude obavezno za svu djecu pri upisu u školu, u školama gdje je to potrebno.

5. 8. Planovi i programi

Sadašnje stanje

U Crnoj Gori nastavni plan i program donosi ministarstvo nadležno za poslove prosvjete. Ova obaveza ministarstva regulisana je Zakonom o osnovnoj školi.

Nastavni planom utvrđene su obavezne izborne i vannastavne aktivnosti njihov raspored po razredima i nedeljni i godišnji broj časova nastave i drugih oblika obrazovno-vaspitnog rada. Programski nije razradjena izborna i fakultativna nastava, niti su definisane vaspitno-obrazovne oblasti, ili predmeti za ovaj vid nastave.

⁴⁶ Key data on education in Europe, Brussels, Luxembourg, 2000.

Za svaki obavezni predmet navedeni su cilj i zadaci nastave.

Nastavni plan i program osnovne škole sadrži:

- plan osnovnog obrazovanja i vaspitanja
 - I. Nastavni predmeti
 - II. Izborna nastava (definisan samo broj časova)
 - III. Fakultativna nastava (definisan samo broj časova)
- program osnovnog obrazovanja i vaspitanja od I - VIII razreda osnovne škole
- predmeti iz nastavnog plana

Stanje u drugim zemljama

Komparativne analize ukazuju na različitu organizaciju škole. Istovremeno su sve izraženije želje za takvom školom koja bi garantovala svima učenicima opšte obrazovanje uz ponudjenu mogućnost izbora (tj. predmeta koji se mogu birati u skladu sa svojim interesima i očekivanjima). Pri tome, naravno, dijete treba tretirati kao pojedinca tako što ćemo opterećenje uskladiti sa njegovim interesima i specifičnostima pojedinih razvojnih perioda.

Škola, također, ne smije previdjeti potrebe nacionalnih i etničkih grupa (manjinskih naroda), da se programom obuhvati njihova istorija i kultura.

Pregled programa obavezne škole razvijenih država (za pojedine vaspitno obrazovne cikluse) ukazuje da su programi u osnovnoj postavci približno slični, da u većini čuvaju ravnotežu između znanja i vještina, kao što su čitanje, pisanje i računanje (u početku školovanja i osnovnih znanja iz sociologije, humanistike, prirodnih nauka, umjetnosti, tehnike i tehnologije (u kasnijim ciklusima). Razlike nastaju u dijelu preraspodjele fonda časova po predmetima.

Ako tim podacima dodamo rezultate nekih empirijskih istraživanja koja analiziraju efekte obrazovanja u vezi sa nastavnim programima osnovne škole, vidimo da u prvom ciklusu obaveznog obrazovanja u programima većine država maternjem jeziku namjenjuju veći broj časova nego u Crnoj Gori. Tako je u Belgiji, Danskoj, Švedskoj, Francuskoj i Španiji u prvom ciklusu maternjem jeziku namjenjeno 30-50% časova u Crnoj Gori oko 25%. Također treba naglasiti da u nekim državama nastava, naročito u nižim razredima, nije podijeljena na predmete, a nastava jezika nadovezuje se na znanja iz prirodnih i društvenih nauka, ili časovi namijenjeni maternjem jeziku imaju šire značenje i pored filologije uključuju čitanje i izražavanje (npr. Engleska i Škotska).⁴⁷

Brojne države u programu za prvi ciklus imaju strani jezik, u nekim državama nastava stranog jezika u prvom ciklusu školovanja protiče eksperimentalno (razvija se didaktika i metodika ranog učenja stranih jezika ili se ispituju nastavni modeli na mlađoj djeci). U programima obaveznog školovanja nerijetko je drugi strani jezik obavezan ili izborni predmet, npr. u Belgiji (engleski, njemački ili španski), u

⁴⁷ Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji, Ljubljana maj 1997. (2.natis)

Luksemburgu, Finskoj i drugim državama, npr. Danskoj, Švedskoj ili Švajcarskoj, drugi strani jezik je fakultativni predmet. U Švedskoj uvođenjem novog programa školske 1995/96. godine za učenike od I do VIII razreda, I od 1997/98. godine, za sve učenike uvodi se drugi strani jezik kao obavezni, a daje se mogućnost izbora trećeg stranog jezika.⁴⁸

S obzirom na preporuke Savjeta Evrope većina država želi osigurati efikasno i raznovrsno jezičko obrazovanje učenika u okviru programa obaveznog obrazovanja i počinje sa nastavom prvog stranog jezika u periodu od pete do jedanaeste godine starosti.

Prijedlog promjena

1. Nastavni plan čine: a) predmeti obavezni za sve učenike - 80 odsto fonda časova; b) izborni predmeti - 20 odsto ukupnog fonda časova (koje je odobrilo Ministarstvo prosvjete i nauke),
2. Republički organ nadležan za poslove obrazovanja utvrđuje programske sadržaje za 80 odsto ukupnog fonda časova kod svakog predmeta, region prema svojim potrebama 10-15 odsto, a škola planira sadržaje za 5-10 odsto fonda nastavnih časova svakog predmeta. Programske sadržaje koje predviđaju regioni i škole, verifikuje Ministarstvo prosvjete i nauke.

Postoji potreba za osnovom koja će biti zajednička za čitavu populaciju osnovnoškolskog uzrasta. Svi učenici imaju iste predmete koji pokrivaju osnovna područja nauka i umjetnosti, odnosno glavna područja ljudske djelatnosti, da bi stekli osnovna znanja neophodna za dalje obrazovanje i doživotno učenje. Zbog toga osnovna škola treba da bude opšteobrazovna i jedinstvena.

Opšteobrazovanost i jedinstvenost ne znači, međutim, da osnovna škola mora i treba da bude u svemu ista za sve učenike, a ona je kod nas upravo takva. Uniformnost je njena osnovna karakteristika. Svi učenici imaju identičan program; svima se zadaje isto od svih se traži jednako. Zato je osnovna škola jednim teška, drugima laka i malo kome primjerena.

Program osnovne škole obuhvata obavezni i prošireni program koji nije obavezan za učenike ali je škola obavezna da ga ponudi.

U školi obavezni su sljedeći predmeti: maternji jezik, strani jezici, matematika, muzička kultura, likovna kultura, fizičko vaspitanje, geografija, istorija, biologija, fizika, hemija i informatika.

U prvom i drugom vaspitno-obrazovnom ciklusu predmeti se mogu povezati i udružiti u predmetna područja (npr. područje prirodnih nauke u koje se uključuju sadržaji biologije, fizike, hemije; područje umjetnosti i tako dalje) koja se zasnivaju na upoznavanju struka, razvojnim specifičnostima djeteta u pojedinim starosnim periodima, metodama i oblicima rada.

⁴⁸ Ibid

Izborni predmeti izučavaju se u III vaspitno-obrazovnom ciklusu. U VII razredu učenici biraju tri predmeta (dva časa sedmično) koje slušaju i u VIII i IX razredu, ili pak samo u jednom odnosno dva razreda, ukoliko se sadržaji tog predmeta iscrpljuju u tom periodu. Izborni predmeti su raspoređeni u dvije grupe: društveno-humanističku i prirodno-tehničku. Škola u prvoj grupi predmeta mora ponuditi strani jezik i građansko vaspitanje. Učenici biraju ukupno tri predmeta, ali najviše dva predmeta iz pojedine grupe.

Uvođenjem građanskog vaspitanja kao obaveznog izbornog predmeta pomažemo mladim ljudima prihvatanje evropske dimenzije obrazovanja:

- život u multikulturnom i multilingvalnom evropskom društvu
- razumijevanje, toleranciju među različitim nacionalnim zajednicama, etničkog ili migracionog porijekla

Polazište za obrazovne predmete je postojeće stanje, novina je uvođenje predmeta građansko vaspitanje. Povezivanje u predmetna područja omogućuje veću fleksibilnost u oblikovanju novog programa. Časovi za pojedinačni predmet nijesu određeni, odluka je prepuštena kurikularnim radnim grupama u koje će biti uključeni stručnjaci sa različitih područja. U izbornom dijelu ostaju otvorene mogućnosti, ali u okviru dvije grupe.

Nastava je organizovana tako da se sa stanovišta organizacije i sadržaja dopunjuje proširenim programom koji je obavezan za školu (finansira ga država); učenici ga mogu izabrati, ali ne moraju.

U prošireni program, koji škola mora ponuditi, uključeni su:

- Produženi boravak namijenjen učenicima u prvom i drugom vaspitno-obrazovnom ciklusu. U okviru produženog boravka učenicima je obezbijedjeno čuvanje, u toku kojega se odvijaju različite sportske i kulturno-umjetničke aktivnosti, učenici rade domaće zadatke i ispunjavaju slične školske obaveze.
- Slobodne aktivnosti (kulturne, umjetničke, sportske, istraživačke, tehničke) omogućuju učenicima da ostvare svoje interese.

5. 9. Školski kalendar

Sadašnje stanje

Redovno nastava počinje 1. septembra, a završava se 10. juna. Nastavna godina traje 35 sedmica, odnosno 175 školskih dana, i podijeljena je na klasifikacione periode. Nastava se odvija 5 dana u sedmici, a čas traje 45 minuta.

U pogledu odlučivanja, pri donošenju školskog kalendara, presudnu ulogu ima državni (centralni) organ, i kalendar je jedinstven za cijelu zemlju.

U toku školske godine učenici koriste dva školska raspusta (zimski i prolećni). Prolećni raspust traje 10 do 11 nedjelja, a zimski 3 nedjelje.

Nastavna godina se prekida i zbog državnih i vjerskih praznika i to 11 dana (5 dana državnih praznika i 6 dana vjerskih praznika).

Stanje u drugim zemljama

Analiza pokazuje da je broj školskih dana u većini država veći, (dok Španija i Grčka imaju školskih dana isto kao mi. Broj školskih dana se kreće, od 175 do 216 dana (u Luksemburgu) a u većini slučajeva iznosi 200 školskih dana u godini.

Broj školskih dana u godini⁴⁹

Tabela: 5.9.1.

Država	I stepen (osnovno obrazovanje)	"stepen (srednje obrazovanje) "
Crna Gora	175	175
Slovenija	190	190
Grčka	175	175
Španija	175	175
Francuska	180	180
Belgija	182	182
Irska	184	180/200
Portugalija	184	172/203
Njemačka	188/208	188/208
Engleska i Wels	minimum 190	minimum 190
Severna Irska	minimum 190	minimum 190
Škotska	190	190
Danska	200	200
Nizozemska	200	200
Italija	minimum 200	minimum 200
Luksemburg	212	216
Finska	190	190
Kanada	195	/
Malta	195	/
Švedska	200	200
Novi Zeland	200	/
Austrija	200	200

U pogledu odlučivanja pri donošenju školskog kalendara izdvajaju se dvije grupe zemalja:

- U prvu grupu spadaju zemlje u kojima se na državnom nivou donosi školski kalendar jedinstven za cijelu zemlju
- Drugu grupu čine zemlje u kojima se na državnom nivou utvrđuju samo neki opšti parametri značajni za izradu školskog kalendara, dok škola, u dogovoru sa lokalnim organima upravljanja u obrazovanju, donose svoj kalendar.⁵⁰

⁴⁹ Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji, Ljubljana maj 1997. (2.natis)

⁵⁰ Osnovno i obavezno obrazovanje u svijetu, Ministarstvo prosvjete Republike Srbije, Beograd, 1995.

U najvećem broju posmatranih zemalja utvrđen je jedinstven termin početka i kraja školske godine (Crna Gora, Srbija, Bugarska, Rusija, Francuska, Švedska, Norveška, Grčka, Japan), dok se u Njemačkoj i Italiji po pojedinim pokrajinama početak i kraj školske godine razlikuje.⁵¹

U svim navednim evropskim zemljama školska godina počinje u avgustu ili septembru i završava se u junu/julu.

Broj raspusta u toku školske godine u posmatranim zemljama je različit.

- Crna Gora, Srbija Italija, Grčka i Japan - dva raspusta
- Bugarska, Švedska i Slovenija - po tri raspusta
- Njemačka, Francuska i Norveška - u toku godine po četiri raspusta (tj. približno svaka dva mjeseca).⁵²

Svuda najduže traje ljetnji raspust (u većini država traje 8 do 9 nedjelja, u nekim državama, npr. u Crnoj Gori, Španiji, Grčkoj i Portugalu je duži za nedelju ili dvije, u nekim državama npr. u Njemačkoj, Škotskoj i Danskoj je kraći) u pravilu je u julu i avgustu, ponegdje i septembru.⁵³

Većina država u EU ima, jednonedjeljni jesenji raspust, zatim božićne - novogodišnje praznike (koji traju 10 do 14 dana), zimski raspust (skoro svuda traje jednu sedmicu) i uskršnje praznike (po pravilu traju dvije nedelje, u nekim zemljama jednu nedelju). U nekim državama (npr. U Njemačkoj, Luksemburgu, Nizozemskoj i Sloveniji) imaju još i majske praznike koji traju nedelju dana. Pri tome imaju sve države i tzv. slobodne dane. Tu su i različiti bilo državni bilo lokalni praznici.⁵⁴

Prijedlog promjena

Školsku godinu treba produžiti na 36 sedmica, odnosno 180 školskih dana i da, kao do sada, bude podijeljena na klasifikacione periode. Nastava bi se odvijala 5 dana u sedmici.

Školska godina počinje prvog septembra.

U pogledu odlučivanja pri donošenju školskog kalendara, predlaže se da ubuduće školski kalendar predlaže škola, a njegovu verifikaciju vrši ministarstvo nadležno za poslove prosveta, početkom svake školske godine.

5. 10. Nedeljni i dnevni raspored

Sadašnje stanje

⁵¹ Ibid

⁵² Osnovno i obavezno obrazovanje u svijetu, Ministarstvo prosvjete Republike Srbije, Beograd, 1995.

⁵³ Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji, Ljubljana maj 1997. (2.natis)

⁵⁴ Ibid

U Crnoj Gori školska sedmica traje 5 dana. Učenici su u školu od ponedjeljka do petka.

Nastava u gradskim školama se odvija u dvije, a nekada i tri smjene. Prijepodnevnastava je organizovana za učenike starijih razreda, a poslije podne za učenike mlađjih razreda. U pojedinim školama vrši se jednom mjesečno promjena smjene. Razne druge aktivnosti kao što su dopunska i dodatna nastava, kao i van-nastavne aktivnosti odvijaju se poslije redovne nastave.

Osnovna škola u Crnoj Gori je podijeljena na dva ciklusa, četiri godine razredne nastave i četiri godine predmetne nastave.

U prvom vaspitno-obrazovnom ciklusu broj časova raste od I do IV razreda i kreće se od 16 u I do 22+2 u IV razredu.

U drugom vaspitno-obrazovnom ciklusu broj časova takodje raste od V do VIII razreda i kreće se od 23+3 u V do 29+3 u VIII razredu.

Program osnovne škole obuhvata obavezni i prošireni program koji nije obavezan za učenike.

Broj časova u toku nedelje regulisan je Zakonom o osnovnoj školi iz 1991. godine. Medjutim, nastavnim planom i programom osnovne škole iz 1998. godine ponudjena su rješenja neusaglašena u potpunosti sa zakonom. Rješenje iz nastavnog plana i programa koriste se kao polazište u ovom radu.

Nedjeljni broj nastavnih časova, koji je obavezan za sve učenike u prvom vaspitno-obrazovnom ciklusu razredne nastave, u Crnoj Gori je manji nego u većini drugih država. Ako podatke o godišnjem broju školskih dana i sedmica, o nedjeljnom broju nastavnih časova i o dužini školskog časa preračunano u godišnju obavezu učenika izraženu u minutima, učenici u crnogorskoj školi imaju manju obavezu od one u većini drugih država.

Stanje u drugim zemljama

U većini država školska sedmica traje 5 dana, u Luksemburgu 6, a u nekim 5 ili 6 dana. U državama sa petodnevnom radnom nedeljom učenici su u školi od ponedjeljka do petka - izuzetak Francuska gdje⁵⁵ su učenici slobodni u srijedu, a u školu idu subotom ujutro.

Broj časova nastave u sedmici i dužina školskog časa⁵⁶

Tabela: 5.10.1.

Države	1 stupanj (prim. ed)		2 stupanj (sec. ed.)	
	br. časova	dužina šk. časa	br. časova	dužina šk. časa
Crna Gora	15/22	45 min.	27+4/29+4	45
Slovenija	22,5/25,5	45 min.	28	45
Danska	20/28	45	28	45

⁵⁶ Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji, Ljubljana maj 1997. (2.natis)

Holandija	22/25	60	32	50
Belgija	28	50	28	50
Njemačka	17/28	45	26/36	45
Grčka	23/32	40-50	30/32	40-45
Francuska	26	55	26	55
Luksemburg	30	18 čas po 55	30	50
		12 čas. po 50	30	50
Portugal	25	po uč. procjeni	31	50
Španija	25	fleksibilna	25	fleksibil.
Švedska	20/30	40	34	40
Norveška	18	45	27	45
Italija	27	55-60	27	55-60
Finska	21/23	45	24/26	45
Engleska i Wels	23	30-40	35/40	35-40
Irska	22	fleksibilno	45	35-40

Evidentno je da se broj časova u starijim razredima povećava. U nekim državama jednak je broj časova nastave na svim stepenima, ali nije jedanka dužina školskog časa (npr., u Španiji je dužina šk. časa promjenjiva, u Francuskoj učitelj određuje dužinu i u početnim razredima, dok u višim razredima traje 55 min). Zbog ovih razlika, školske obaveze učenika u različitim državama mogu se upoređivati samo ako broj školskih dana u godini, broj časova nastave u sedmici i dužinu trajanja školskog časa pretvorimo u minute, izraženu dnevnu, nedjeljnu i godišnju obavezu.

Dnevna, nedjeljna i godišnja obaveza učenika (u minutima)⁵⁷

Tabela: 5.10.2.

Država	dnevne	obaveze	nedeljne	obavezne	godišnje	obaveze
	6 god.	9 god.	6 god.	9 god.	6 god.	9 god.
Crna Gora	135 (I raz)	180+18 IV raz	675	900+90	23625	31500 +3.150
Slovenija	135/203	212	1015	106	38.570	40.280
Njemačka	180/163	225/203	900	1.125	33.840	42.300
Danska	180	198	900	990	36.000	39.600
Grčka	207	288	1.035	1.140	36.225	50.400
Severna Irska	210	300	1.050	1.500	39.900	57.000
Engleska i Wels	252	282	1.260	1.410	47.880	53.580
Holandija	264	300	1.320	1.500	52.800	60.000
Škotska	270	300	1.350	1.500	51.300	57.000
Irska	220	280	1.400	1.400	40.480	51.520
Belgija	280	280	1.400	1.400	50.960	50.960
Portugal	300	300	1.500	1.500	55.200	55.200
Španija	300	300	1.500	1500	52.500	52.500
Francuska	312	312	1.560	1.560	56.160	56.160
Luksemburg	265	265	1.590	1.590	56.180	16.180
Švedska	200	200	1.000	1.000	3.800	3.800
Italija	324/270	324	1.620	1.620/1.800	64.800	64.800/66.000

U različitim državama je i školski dan različito organizovan. Najčešće se javljaju dva modela: poludnevni i cjelodnevni. Po prvom modelu nastava se izvodi samo dopodne ili popodne, po drugom je nastava organizovana tako da učenici između prijedpodnevne i poslijepodnevne nastave imaju odmor za ručak (npr. Belgiji, Španiji,

⁵⁷ Ibid

Francuskoj i Velikoj Britaniji). Odmor za ručak različito traje od pola sata do jednog sata (npr. u Danskoj, Irskoj i Velikoj Britaniji) dok u nekim državama traje i po nekoliko sati (npr. u Luksemburg, Španiji i Francuskoj).

Kada je u pitanju početak školskog dana i tu postoje razlike. U većini država učenici dolaze u školu između 8,15 i 9 sati, a u nekim državama i ranije između 7,30 i 8 sati (u Njemačkoj), ili čak i kasnije - između 9 i 10 sati kao u Portugaliji.⁵⁸

U različitim državama učenici različito dugo borave u školi, što je posljedica razlike u organizaciji školskog dana. Kada uporedjemo opterećenost učenika u školi, ne smijemo uporedjivati samo časove redovne nastave već i časove namijenjene drugim aktivnostima - naime sve vrijeme koje učenici provode u školi predstavlja osnov za mjerenje opterećenosti učenika.

Uporedne analize među državama pokazuje da sve veći broj škola organizuje različite oblike brige (čuvanje učenika), te različite oblike aktivnosti sa učenicima. Tako su u nekim državama škole otvorene sat pa i dva prije nastave (npr. u Belgiji, Njemačkoj i Grčkoj) dok u nekim državama ostaju učenici posle nastave na čuvanje u istoj školi (npr. u Francuskoj, Belgiji i Danskoj) ili odlaze poslije nastave na čuvanje u druge, prevashodno predškolske ustanove. Aktivnosti koje se odvijaju u tom vremenu ponegdje organizuju i vode učitelji, iako nije rijetko da to rade roditelji ili volonteri (zavisno od namjene i načina kako lokalne vlasti organizuju aktivnosti te vrste).⁵⁹

U časovima poslije nastave se organizuju različite aktivnosti - sportske i kulturno-umjetničke, a ponegdje učenici uče i pišu domaće zadatke. Aktivnosti uz nastavu su do neke mjere uskladjene sa izvodenjem nastave za vrijeme školskih časova, jer, nijesu rijetke države (kao npr. Italija i Velika Britanija) koje u nastavu uključuju i zadatke obnavljanja, utvrđivanja, sistematizacije tako da učenici kući po pravilu ne rade klasične domaće zadatke (naravno da to ne isključuje zadatke kao što su čitanje i povremeno skupljanje različitih podataka potrebnih za izradu zajedničkih projekata...). U nekim državama učenici, i pored relativno velikog broja časova nastave, rade domaće zadatke, ili u produženom boravku poslije nastave, ili kod kuće (npr. Njemačka i Francuska).⁶⁰

Prijedlog promjena

Kako je predloženo obavezno školovanje u trajanju od 9 godina, neophodno, je, shodno pedagoškim standardima, obaveze učenika izbalansirati na sljedeći način:

Prvi ciklus – I, II, III razred najviše 22 časa (broj časova raste od I. do III. razreda):

Drugi ciklus – IV, V, VI razred najviše 26 časova (broj časova raste od IV. do VI. razreda);

⁵⁸ Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji, Ljubljana maj 1997. (2.natis)

⁵⁹ Ibid

⁶⁰ Ibid

Treći ciklus - VII, VIII i IX razred najviše 30 časova (broj časova raste od VII. do IX. razreda)

Obavezni program za učenike uključuje nastavu obaveznih i izbornih predmeta, dane aktivnosti (dane kulture i prirode, radne akcije, dane sporta) i čas odjeljenske zajednice.

5. 11. Časovna organizacija nastave

Sadašnje stanje

Školski čas u našim školama traje 45 minuta.

Izuzetno, ukoliko je rad u školi organizovan u više od dvije smjene, tj. ako zbog velikog broja učenika i nedostatka prostora postoji i međusmjena, školski čas se organizuje u trajanju od 40 minuta, što zakon ne predviđa, ali nameću uslovi rada.

U oba obrazovna ciklusa (od I do IV i od V do VIII razreda) organizuju se blok časovi u nastavi likovne kulture i tehničkog obrazovanja.

Kompletan čas (45 min.) posvećen je jednom nastavnom predmetu. U kombinovanim odjeljenjima (mlađi školski uzrast) u kojima nastavu pohađaju učenici različitih razreda nastavnik može organizovati paralelnu nastavu iz različitih predmeta u toku predviđenih 45 minuta.

Od drugog polugodišta školske 1999/2000.godine u 16 škola (59 odjeljenja) na teritoriji RCG, u saradnji Ministarstva prosvjete i nauke RCG i Instituta za otvoreno društvo Crne Gore, realizuje se program "*Korak po korak*". U odjeljenjima koja rade po metodologiji ovog programa, nastava se izvodi u trajanju od 4h dnevno. U okviru ove metodologije, s obzirom na to da je naglasak na integrisanoj nastavi koja se zasniva na tematskom planiranju programskih sadržaja, različito je i vrijeme posvećeno pojedinim nastavnim oblastima, što znači da to nijesu uvijek onih ustaljenih 45 minuta.

Stanje u drugim zemljama

Uporedne analize školskih sistema pokazuju da je organizacija školskog časa različita: u Italiji školski čas traje 60 min., u Francuskoj nastavnik u početnim razredima prilagođava dužinu časa, dok u višim traje 55 min., a ima i primjera da školski čas traje 30 minuta.

U Portugaliji, Španiji i Irskoj dužina školskog časa na mlađem školskom uzrastu je fleksibilna.

Dužina školskog časa u različitim zemljama:⁶¹

Tabela: 5.11.1

⁶¹ Organisation of School time in the Member States of the European Community (1993), Euridice; World Education Report (1993), Unesco Publishing

Država	Dužina šk. časa na mlađem uzrastu (min.)	Dužina šk. časa na starijem uzrastu (min.)
Slovenija	1. raz. fleksibilno; ostali 45	45
Danska	45	45
Holandija	60	50
Belgija	50	50
Njemačka	45	45
Grčka	40 - 50	40 -45
Francuska	fleksibilna(55)	55
Luksemburg	55	50
Portugalija	po učiteljevom nahođenju	50
Španija	fleksibilna	fleksibilna
Švedska	40	40
Norveška	45	45
Italija	55 - 60	55 – 60
Finska	45	45
Engleska i Vels	30 - 40	35 - 40
Irska	fleksibilna	35 - 40

Prijedlog promjena

Od 16 upoređivanih evropskih zemalja dužina školskog časa na mlađem školskom uzrastu ista je kao kod nas u 4 zemlje. U ostalim zemljama školski čas ili traje duže (3 zemlje) ili je njegovo trajanje fleksibilno (7 zemalja)⁶². U Sloveniji trajanje nastavnog časa fleksibilno je samo u prvom razredu.

Predlažemo da se za period od I do IV razreda ostavi mogućnost fleksibilnije organizacije nastavnog časa. To će značiti da učitelj može određenom predmetu posvetiti onoliko vremena koliko je trenutno potrebno i svrsishodno, a što će zavisiti od potreba određenog odjeljenja. Vremenski bi jedino morao biti ograničen čas stranog jezika sa čijim se izučavanjem počinje u IV razredu i koji bi izvodio predmetni nastavnik.

Osim toga, od učitelja koji izvode nastavu po metodologiji programa "*Korak po korak*" dobijamo pozitivnu povratnu informaciju upravo o ovom dijelu programa.

Dakle, dužina boravka djece u školi mogla bi se odrediti nekom vremenskom mjerom (npr. do 4 sata u prvom razredu i 4 sata u drugom, trećem i četvrtom razredu) u toku kojih bi učitelji realizovali sadržaje obaveznih nastavnih predmeta predviđene Nastavnim planom i programom, kao i druge aktivnosti primjerene uzrastu, a usmjerene na postizanje ciljeva vaspitanja i obrazovanja.

U dijelu nastave organizovane po nastavno-vaspitnim oblastima (V i VI razred) i u predmetnoj nastavi (VII do IX razreda) školski čas bi i dalje trajao 45 min.

⁶² S obzirom na to da je u Grčkoj, Italiji, Engleskoj i Velsu dat određen vremenski raspon u trajanju školskog časa, i te zemlje smo ubrojili u one sa fleksibilnom časovnom organizacijom nastave.

5. 12. Vrednovanje znanja (ocjenjivanje)

Sadašnje stanje

Uspjeh iz nastavnih predmeta izražava se brojčanom ocjenom. Brojčana ocjena je sintetički izraz stepena u kome je učenik ovladao cjelinom nastavnog predmeta. Brojčane ocjene su: odličan (5), vrlo dobar (4), dobar (3), dovoljan (2) i nedovoljan (1).

Ocjene odličan, vrlo dobar, dobar i dovoljan su pozitivne.

U toku polugodišta učenici moraju biti najmanje dva puta ocijenjeni iz svakog predmeta.

Ocjene iz nastavno-vaspitnih oblasti, odnosno nastavnih predmeta, vladanja i opšti uspjeh utvrđuju se na kraju polugodišta i nastavne, odnosno školske godine.

Konačna ocjena na kraju polugodišta i na kraju nastavne, odnosno školske godine izvodi se na osnovu praćenja cijelog toka učeničkog rada i predstavlja sintetički izraz o tome u kom stepenu je učenik ovladao znanjem iz određene obrazovno-vaspitne oblasti ili predmeta do trenutka izvođenja ocjene.

U razredima u kojima cjelokupnu nastavu izvodi jedan nastavnik, ocjenu iz nastavnih predmeta i vladanja utvrđuje taj nastavnik.

U razredima u kojima je nastava predmetna ili organizovana po nastavno-vaspitnim oblastima, ocjene daje predmetni nastavnik, a konačnu ocjenu na kraju nastavnog perioda utvrđuje odjeljenjsko vijeće. Ako u odjeljenjskom vijeću ima izdvojenih mišljenja, spornu ocjenu utvrđuje nastavničko vijeće.

Ocjene iz vladanja su primjerno, dobro i ne zadovoljava. Utvrđuje ih, na kraju prvog i na kraju drugog polugodišta, odjeljenjsko vijeće na predlog odjeljenjskog starješine.

Učenik je završio razred ako je iz svih nastavnih predmeta dobio pozitivne ocjene. Opšti uspjeh učenika izražava se aritmetičkom srednjom ocjenom iz svih nastavnih predmeta iz kojih je ocijenjen pozitivnom ocjenom.

Roditelj ili staratelj, odnosno učenik može podnijeti prigovor na godišnje ocjene unesene u đlačku knjižicu, odnosno svjedočanstvo, nastavničkom vijeću u roku od dva dana od prijema knjižice, odn. svjedočanstva. O prigovoru odlučuje nastavničko vijeće u roku od tri dana.

Stanje u drugim zemljama

S obzirom na to da se promjene događaju u svim sferama društva, te na količinu novih otkrića i saznanja savremene nauke i tempo njenog razvoja, to će obrazovanje za XXI vijek morati da obrazuje čovjeka koji će umjeti da koristi izvore informacija, kod koga će se izgrađivati i cijeliti razvoj cjelokupne ličnosti i svih njegovih sposobnosti, a ne nivo zapamćivanja određenih znanja.

Komparativne studije sistema ocjenjivanja⁶³ pokazuju da je brojčano ocjenjivanje znanja u nižim razredima osnovne škole u većini zemalja ukinuto, te da i one države koje ga primjenjuju planiraju određene promjene.

Pri brojčanom ocjenjivanju znanja i ocjenivanju postignuća kod učenika nastavnici imaju manje mogućnosti da uvažavaju cjelovit proces učenja, razumijevanja različitih pojmova i odnosa, upotrebu znanja i trajnost znanja.

Vezivanje pojma ocjenjivanja isključivo za učenikovo znanje i njegovu procjenu se u savremenoj praksi smatra prevaziđenim. U savremenoj praksi o ocjenjivanju se sve više govori u kontekstu evaluacije (vrednovanja) cjelokupnog vaspitnog procesa, što podrazumijeva i praćenje cjelokupnog razvoja učenika i nivoa njegovog postignuća.

Uvažavajući najnovija saznanja iz oblasti dječije psihologije i pedagogije o procesu učenja u nižim razredima osnovne škole, mnoge države su različito uredile ocjenjivanje na ovom nivou.

Naime, učenici se u toku školske godine i na kraju ocjenjuju opisno. Za to se koriste različiti obrasci raščlanjeni u predmetne oblasti. Takva rješenja su u Francuskoj, Danskoj, Norveškoj, Švedskoj i Portugaliji.⁶⁴

Ocjenjivanje učeničkih znanja i napredovanja u starijim razredima je u raznim državama različito regulisano. (Isključivo brojčano ocjenjivanje poslije IV razreda koriste u Njemačkoj, dok u Danskoj brojčano ocjenjuju tek poslije VII razreda.) Različito je regulisano i ocjenjivanje i provjeravanje znanja na prelazima između pojedinih vaspitno-obrazovnih cjelina i na kraju obaveznog školovanja. U Engleskoj npr. eksterno provjeravanje znanja se vrši sa 7, 11 i 14 godina; u Francuskoj upotrebljavaju nacionalne provjere znanja iz čitanja, pisanja i matematike na početku drugog perioda obaveznog školovanja (starosno doba djece od 8 do 9 godina) i trećeg perioda (11 do 12 godina) i to samo u funkciji povratne informacije; u Holandiji pri prelasku iz osnovnog (primary) na srednji (secondary) stepen (12 godina) sprovode nacionalnu provjeru znanja koja je u funkciji pomoći pri orijentaciji djeteta. Oba ova stepena su dio obaveznog obrazovanja.⁶⁵

U Sjevernoj Irskoj i Luksemburgu realizuje se provjera znanja u funkciji selekcije. U Sjevernoj Irskoj rezultati tih provjera znanja su dio godišnjeg izvještaja koji škola dostavlja roditeljima. Na Novom Zelandu povremeno (svake četiri godine) izvode se standardne provjere koje nijesu obavezne za sve učenike; cilj takve provjere je da se dobije informacija o obrazovnom standardu i da se, na osnovu dobijenih rezultata, planiraju potrebne korekcije.⁶⁶

Kad govorimo o ocjenjivanju uočavamo dva pristupa: nastavnikovo poznavanje učenika u dužem periodu školovanja i njegova ocjena, kao i jednokratno eksterno provjeravanje znanja. Naravno, svaki od ova dva pristupa ima svoje prednosti i nedostatke. Tačno je da učenika niko ne poznaje bolje od njegovog nastavnika, ali

⁶³ Assessment of Pupil...,1989; Curriculum Reform...1993; Measures to Combat...1994

⁶⁴ Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji, Ljubljana maj 1997. (2.natis)

⁶⁵ Ibid

⁶⁶ School and Primary...1994; Educational Assessment; Curriculum 1993

se istovremeno postavlja pitanje izjednačavanja uslova obaveznog procesa i standarda znanja za cijelu generaciju učenika (na prelazima i na kraju školovanja). Istovremeno izjednačavanje uslova obrazovanja omogućava da se rezultati postignuća na provjeri znanja mogu upoređivati i da se, na osnovu toga, mogu zasnivati jedinstvena ishodišta za vrednovanje rada škole i nastavnika. Ipak, objektivno provjeravanje eksternog tipa može vrednovati samo dio ciljeva obrazovnog procesa, te određene vrste i oblike znanja. Zato rezultat takvog ocjenjivanja ne može biti jedini podatak o djetetovom razvoju i napredovanju. Posebno ne, ako znamo da rezultati kontinuiranog ocjenjivanja znanja sa standardizovanim provjerama nisu jednaki rezultatu jednokratnog ocjenjivanja znanja.

Uz prevazilaženje nekih slabosti, koje proizilaze iz oba pristupa, logično je razmišljati o tome da bi ocjene koje daju nastavnici mogle biti dopunjene rezultatima i ocjenama eksternog ocjenjivanja. Pri tome je važno da se učenici u toku školovanja upoznaju sa različitim ocjenjivanjem i da se postepeno navikavaju na eksterno ocjenjivanje znanja.

Prijedlog promjena

Sistem ocjenjivanja, kao jedan od elemenata promjena u osnovnoj školi, mora biti dio cjelovitog sistema obrazovanja i mora imati jasno definisanu unutrašnju strukturu (ocjenjivanje u pojedinim obrazovno-vaspitnim periodima, ocjenjivanje na prelazu iz pojedinog nivoa osnovnog obrazovanja, kao i ono na kraju osnovne škole).

Osnovnu školu, kao oblik obaveznog obrazovanja, trebalo bi organizacijski i sadržajno postaviti tako da je učenici mogu sa uspjehom završiti, kao i da podstakne interesovanja sposobnijih učenika. Zbog toga treba ustanoviti sistem provjeravanja i ocjenjivanja koji bi uvažavao razvojne i lične posebnosti djece, te postepeno prelazio sa opisnog i internog na bročičano i eksterno ocjenjivanje.

»Kontinuiranim ocjenjivanjem koje se odvija u sklopu odjeljenjskih aktivnosti, može se obezbijediti tačna, pravedna i reprezentativna slika dječijih sposobnosti i razvoja. U sklopu aktuelnih razmišljanja o postupku ocjenjivanja više se naglašava usmjerenje ka otkrivanju onoga što djeca znaju i mogu da urade, nego usmjerenje na ono što djeca ne znaju i ne mogu da urade. Pristup ocjenjivanju morao bi biti usklađen sa karakteristikama razvoja djece kako bi se pribavio potpuniji dokaz sposobnosti i napretka djeteta.«⁶⁷

Ne treba zaboraviti da je ocjenjivanje, prije svega, sredstvo kojim se omogućava prikupljanje podataka i njihovo korišćenje za procjenjivanje napretka učenika i usmjeravanje nastavnog procesa.

Ocjenjivanje treba da pomogne zdravom razvoju učenikovog samopoštovanja i da mu pomogne da formira realnu sliku njegovih/njenih znanja i vještina, te da bude od važnosti za kontinuirano učenje. Ona bi trebalo da bude zasnovana na stalnom

⁶⁷ K. B. Walsh, *Creating Child-Centered classrooms (6-7 year OLDS)*, Washington, 1994.

praćenju svih interaktivnih situacija u školi, rezultatima različitih provjera znanja i drugom uspjehu.

Sadašnji sistem ocjenjivanja (brojevima) suviše malo uvažava zakonitosti djetetovog razvoja (individualne razlike i dinamiku razvoja) i učenja (vrste i nivoe znanja i upotrebljivost znanja).

Predlažemo da se u *I, II i III razredu* učenici *samo opisno ocjenjuju i da nema ponavljanja*. U *IV, V i VI razredu* ocjenjivanje bi, iz svih predmeta, bilo brojčano (skala ocjena od 1 do 5), ali bi ocjene bile i pismeno obrazložene. Od VII do IX razreda ocjenjivanje bi bilo samo brojčano (skala ocjena od 1 do 5).

Obavještenje o uspjehu dobijali bi učenici i roditelji dva puta u toku školske godine, a na kraju nastavne godine dobijalo bi se i svjedočanstvo (brojčane ocjene i ocjene opšteg uspjeha).

Brojčano ocjenjivanje postepeno uvodimo da bi učenici shvatili šta u stvari znači pojedinačna brojčana ocjena.

Opisne ocjene zasnivale bi se na opažanju, posmatranju, praćenju i raznim oblicima provjere znanja. Predlažemo da nastavnici prate dječiji rad putem formiranja učeničkih portfolija. Ocjenjivanje pomoću portfolija je metod procjenjivanja učenika zasnovan na zbirci radova učenika.

Kao osnovu za bilježenje učitelji bi koristili propisane formulare na kojima su za posebne predmete, uz poštovanje postavljenih ciljeva toga predmeta, raščlanjena područja ocjenjivanja (npr. kod matematike: pojam broja, mjerenje, računске operacije, geometrijski pojmovi...; maternji jezik: pravopis, gramatika, čitanje, pisanje, usmeno izražavanje...) kao i određena uputstva za ocjenjivanje.

Izveštaj o uspjehu učenici kao i njihovi roditelji dobijali bi najmanje dva puta godišnje i na kraju školske godine.

Provjere znanja sa eksterno pripremljenim zadacima bile bi organizovane na kraju pojedinih obrazovnih perioda (na kraju III, VI i IX razreda).

➤ Na kraju prvog ciklusa (poslije III razreda) provjeravala bi se znanja učenika iz *maternjeg jezika i matematike*. Radi se o provjerama koje bi bile u skladu sa standardom znanja a zadaci bi bili pripremljeni izvan škole od strane stručne institucije - koje treba formirati, ili neke postojeće. Provođenje postupka je interno. Rezultati bi se upotrebljavali kao povratna informacija školi, učenicima i njihovim roditeljima i ne bi smjeli uticati na ocjenu niti na napredovanje učenika.

Učenike i roditelje treba upoznati sa rezultatima koje su postigli na ovakvoj provjeri znanja kao i sa prosječnim rezultatom svih učenika u generaciji.

➤ Na kraju drugog ciklusa (IV, V i VI razred), provjerava se znanje učenika iz: *maternjeg jezika, matematike i stranog jezika* na isti način kao i na kraju prvog ciklusa. Provođenje postupka je interno, a rezultate provjere koristimo kao podatak

o stepenu usvojenosti znanja koji omogućava upoređivanje rezultata pojedinaca i njihovog rada kao i rada škole. Ovakve provjere znanja ne smiju uticati na ocjene niti na napredovanje učenika iz jednog u drugi vaspitno-obrazovni period.

➤ Na kraju trećeg ciklusa (IX razred) eksternom državnim provjerom ocjenjivala bi se znanja učenika iz: maternjeg jezika, matematike i stranog jezika. Provjere znanja su pripremljene tako da mjere standarde znanja koje učenik treba da postigne kada završava osnovnu školu. Ocjenjivanje znanja je eksterno (obezbjeduje se eksterno vrednovanje i ocjenjivanje).

Postupak provjere znanja na kraju sva tri obrazovna perioda treba da bude standardizovan, što znači da se sprovodi istog dana, na istim zadacima i u isto vrijeme.

Škola upotrebljava rezultate ove provjere znanja u skladu sa definisanom namjenom tih provjera i ne smije ih upotrebljavati kao kriterijume za finansijsko vrednovanje rada škole ili nastavnika.

Ova provjera znanja bila bi obavezna za sve učenike i u funkciji povratne informacije školi, učenicima, roditeljima, te nadležnim i ostalim zainteresovanim pedagoškim institucijama. Uz ocjene koje je dao nastavnik, rezultati ove provjere mogu se iskoristiti i kao kriterijum za upis učenika u srednje škole sa ograničenim upisom.

U svjedočanstvu o završenoj osnovnoj školi stajale bi ocjene koje je učenik dobio na redovnoj nastavi, kao i one koje je dobio na eksternoj provjeri znanja, ili bi se za ove druge obezbijedio poseban formular.

Učenik uspješno završava osnovnu školu ako ima pozitivne ocjene iz svih predmeta u završnom razredu.

Ocjene iz vladanja i dalje bi bile: primjerno, dobro i ne zadovoljava.

5. 13. Napredovanje u naredni razred i popravni ispiti

Sadašnje stanje

Postignuti uspjeh iz nastavnih predmeta izražava se u brojčanim ocjenama : odličan (5), vrlo dobar (4), dobar (3), dovoljan (2) i nedovoljan (1).

Zakonom o osnovnoj školi regulisano je da su ocjene odličan, vrlo dobar, dobar i dovoljan pozitivne. Dalje je regulisano da je učenik završio razred ako je iz svih nastavnih predmeta dobio pozitivne ocjene. Takođe je regulisano da učenici prvog i drugog razreda prelaze u naredni razred i u slučaju ako iz jednog nastavnog predmeta imaju nedovoljnu ocjenu. Učenici od petog do osmog razreda koji na kraju nastavne godine imaju jednu ili dvije nedovoljne ocjene polažu popravni ispit. Učenik koji u tekućoj školskoj godini navršši 15 godina života, a na kraju nastavne godine ima nedovoljne ocjene ima pravo da naredne školske godine, kao vanredan učenik, polaže razredni ispit iz predmeta iz kojih je imao nedovoljne ocjene. Učenik

osmog razreda koji na kraju nastavne godine ima tri ili četiri nedovoljne ocjene, ima pravo da kao vanredni učenik polaže u tekućoj i narednoj godini ispite iz predmeta iz kojih je imao nedovoljne ocjene.

Učenici osmog razreda polažu popravni ispit u junu mjesecu, a učenici petog, šestog i sedmog razreda u avgustu.

Učenik je završio osnovnu školu (obavezno obrazovanje) završetkom osmog razreda.

Popravni ispiti imaju za cilj da učenicima pruže još jednu šansu u toku školske godine da iz svih nastavnih predmeta dobiju pozitivne ocjene i završe razred.

Predviđeno je takođe da roditelj ili staratelj učenika može podnijeti prigovor na godišnje ocjene učenika. Prigovor se podnosi Nastavničkom vijeću škole u roku od dva dana od prijema knjižice odnosno svjedočanstva. Nastavničko vijeće odlučuje o prigovoru u roku od tri dana. U slučaju da nastavničko vijeće uvaži razloge iz prigovora, formiraće komisiju za provjeru učeničkog znanja. Odluka nastavničkog vijeća, na osnovu prethodno obrazložene ocjene komisije, konačna je.

Stanje u drugim zemljama

Prolaznost učenika prema narednom razredu u evropskim zemljama riješena je na različite načine. U Njemačkoj, Holandiji, Belgiji, Austriji, Italiji, Bugarskoj, Rumuniji, Finskoj, Mađarskoj, Slovačkoj, Češkoj i Poljskoj učenici koji nijesu postigli odgovarajući nivo znanja i vještina ponavljaju razred. Međutim u Njemačkoj, Austriji, Mađarskoj i Bugarskoj učenici prve godine učenja, bez obzira na postignute rezultate prelaze u drugi razred. U Sloveniji učenici u prva dva ciklusa po pravilu ne ponavljaju razred.⁶⁸

U Španiji i Francuskoj učenik može da ponovi razred samo na kraju svakog od ciklusa u obaveznom obrazovanju. U Sloveniji učenik može da ponavlja počev od sedmog razreda.

Danska, Švedska, Norveška, Island i Velika Britanija imaju automatski prelaz iz razreda u razred, ali zato obezbjeđuju neke druge mjere pomoći učenicima koji zaostaju u savlađivanju gradiva.⁶⁹

Ponavljanje je dozvoljeno iz posebnih razloga u Grčkoj, Irskoj, Portugaliji, Lihtenštajnu i Kipru. Ovi posebni razlozi variraju od zemlje do zemlje i sastoje se od zaista veliok vremena odsutnosti sa nastave, preporuke od strane osobe (ili tima) izvan škole (psiholog, ljekar, socijalni radnik i sl.), ili na preporuku nastavnika, zaduženog inspektora i učenikovih roditelja. Odluka da dijete ponovi razred obično se donosi uz saglasnost učenikovih roditelja.⁷⁰

⁶⁸ Key data on education in Europe, Brussels, Luxembourg, 2000.

⁶⁹ Ibid

⁷⁰ Key data on education in Europe, Brussels, Luxembourg, 2000.

Jasna je tendencija u većini evropskih zemalja da ponavljanje razreda bude izuzetak u osnovnoj školi. Ovo se naročito odnosi na početak školovanja kada je u velikom broju zemalja opisno ocjenjivanje. Statistički podaci govore da je u Crnoj Gori u 1998/99. školskoj godini prvi razred ponovilo 1% učenika. U istoj školskoj godini na nivou od prvog do četvrtog razreda razred je ponovilo 2% učenika. Nasuprot tome u nekim zemljama EU gdje učenici mogu da ponove razred taj procenat je izuzetno mali: u Italiji se kreće oko 0,6%, a u Finskoj oko 0,5% na nivou cjelokupne populacije u osnovnoj školi.

Prijedlog promjena

Predlažemo da u prvih pet razreda bude prihvaćen automatski prelaz prema sljedećem razredu. Učenici bi se ocjenjivali opisno u prvom ciklusu što bi podrazumjevalo da se istaknu njihova postignuća, propusti i način rada (redovnost, upornost, urednost i sl.). U drugom cilusu učenici bi se ocjenjivali broičano i opisno. U zadnjoj godini drugog ciklusa učenik bi ponavljao razred sa tri i više slabih ocjena. Sa dvije slabe ocjene polagao bi popravni ispit. U zadnjem ciklusu učenici bi se broičano ocjenjivali iz svih predmeta, a rješenje o ponavljanju razreda bilo bi identično kao i u sadašnjem Zakonu.

Za polaganje popravnih ispita predlažemo rješenja koja postoje u sadašnjem Zakonu o osnovnoj školi.

5. 14. Diferencijacija u školi

Sadašnje stanje

U sadašnjoj osnovnoj školi postoje oblici rada koji doprinose, u određenoj mjeri, diferencijaciji rada sa učenicima:

- ovi oblici rada - način i organizacija - regulisani su i predviđeni Zakonom o osnovnoj školi i Nastavnim planom i programom.

Nastavnim planom i programom iz 1984.godine predviđeno je sledeće:

- pošto u redovnoj nastavi ne mogu da dodju do potpunog izražaja individualne sposobnosti, sklonosti, želje i interesovanja svih učenika, vaspitno-obrazovni rad proširuje se i obogaćuje nizom drugih sadržaja i oblika rada koji zajedno sa nastavom čine jedinstven sistem vaspitno-obrazovnog uticaja na učenike.

U Zakonu o osnovnoj školi kaže se:

“Obrazovno-vaspitni rad u školama obuhvata redovnu, dopunsku i dodatnu nastavu, slobodne aktivnosti i druge oblike nastave, opšte kulturnu i javnu djelatnost škole”⁷¹

Ranije je tu bila uključena i izborna nastava za učenike od V-VIII razreda koji su željeli da izučavaju drugi strani jezik. Od 1992.godine uveden je drugi strani jezik kao obavezan predmet, pa je izborna nastava kao kategorija brisana iz Zakona

⁷¹ Zakon o osnovnoj školi, “Sl.list RCG” br. 34/91, 56/92, 32/93 i 20/95, Podgorica

Prvi nivo diferencijacije koja ide u susret potrebama različitih učenika je dopunska i dodatna nastava.

Nastavnim planom i programom iz 1984. godine predviđena je bila i fakultativna nastava za učenike VII i VIII razreda sa po 70 časova godišnje. Program fakultativne nastave trebalo je da omogući učenicima uvođenje u određena područja rada odnosno struke. Predviđeno je da se učenici dobrovoljno opredjeljuju za ovu nastavu prema skolonostima i interesovanjima. Program je trebalo da ima uglavnom praktični karakter, a stečena znanja bi poslužila kao osnova za dalje stručno obrazovanje. Ovo je trebalo, kako je planirano, da bude viši nivo diferencijacije. Međutim, programi nisu urađeni, a samim tim nije bilo realizacije ove nastave.

Istim Nastavnim planom i programom (1984) predviđeno je bilo i osposobljavanje za I i II stepen stručne spreme, a uključivalo bi učenike VII i VIII razreda, ili samo VIII. To podrazumijeva osposobljavanje učenika za jednostavnija zanimanja, a realizacija je predviđena kroz neke nastavne oblasti u školi i praktičan rad u preduzećima i fabrikama. Ovo, međutim, nikad nije zaživjelo u praksi.

Diferencijacija u našim školama ostala je na onom - prvom nivou koji uključuje dopunsku, dodatnu nastavu i slobodne aktivnosti.

Dopunska nastava organizuje se za učenike koji ne pokazuju i ne postižu zadovoljavajući uspjeh. Dodatna nastava predviđena je za darovite učenika koji nisu dovoljno stimulirani obavezanim programom. Posebno je pitanje organizacije i efikasnosti ovog rada.

Učenici iz većih centara imaju, donekle, mogućnosti da zadovolje svoja interesovanja koja nije moguće zadovoljiti u školi (biblioteke, muzeji, umjetničke škole, različiti centri...). To je svakako nedovoljno i neorganizovano, a da ne govorimo šta je sa učenicima iz manjih i nerazvijenih sredina.

Diferenciranje rada učenika odvija se i kroz slobodne aktivnosti koje, oslanjanjem na pojedine predmete zadovoljavaju različita interesovanja svih učenika.

Poseban vid diferencijacije predviđen je programom fizičkog vaspitanja. Programiranje i diferenciranje vrši nastavnik prema stanju tjelesnog razvoja i fizičkih sposobnosti, potencijalnih mogućnosti i potreba učenika. Učenici se prema sposobnostima grupišu u tri homogene grupe, a nastavnik određuje vježbe i dozira opterećenja za svaku grupu. Ovo bi mogao da bude dobar osnov za širu diferencijaciju.

Stanje u drugim zemljama

Poznato je da se učenici veoma mnogo razlikuju po svojim intelektualnim mogućnostima, uslovima u kojima žive, motivaciji za rad, interesovanju i sl. Obavezni, jedinstveni programi su upravo zbog tih različitosti nerealni i ne mogu dati dobre rezultate, a navedeni vidovi diferencirane nastave nijesu ni dovoljni ni odgovarajući da zadovolje individualne potrebe i mogućnosti učenika.

Većina evropskih zemalja je, rukovodjena načelom jednakosti i pravičnosti i jednakih mogućnosti za prolaznost učenika, unijela značajne promjene u svoje obrazovne sisteme.

U slovenačkom obrazovnom sistemu diferencijacija se izvodi na tri nivoa u zavisnosti od obrazovnog stepena.

U prva dva obrazovna stepena ne primjenjuje se spoljna diferencijacija, nego se primjenjuje didaktička diferencijacija. U drugom obrazovnom razdoblju uvode se različiti oblici fleksibilne diferencijacije, najmanje kod dva predmeta (matematika, strani jezik i maternji jezik). Kod predmeta gdje se izvode navedeni oblici diferencijacije, učenici većinu vremena provode u matičnim odjeljenjima, a najviše 25% vremena su u homogenim grupama u kojima se nastava izvodi na različitim nivovima, shodno zahtjevima.

U trećem obrazovnom razdoblju izvodi se djelimično spoljna diferencijacija. Učenici se razvrstavaju u različita odjeljenja ili homogene grupe prema obimu zahtjeva iz tri predmeta (maternji jezik, matematika i strani jezik). Ovo se odnosi na VIII i IX razred, a unutrašnja fleksibilna diferencijacija u VII razredu pomaže pri savjetovanju učeniku, kada se odlučuje na kojem nivou će pratiti nastavu u osmom razredu. Odluka je prepuštena učeniku.

U većini evropskih zemalja profesionalna diferencijacija učenika u obaveznom školovanju vrši se preko izborne i fakultativne nastave. Fakultativna i izborna nastava je jedino u Rusiji prikazana kao obavezna tokom čitavog obaveznog obrazovanja.

U nastavnom planu Francuske zastupljena je od VI razreda (treći ciklus), u Švedskoj, Norveškoj i Japanu od VII razreda, ali nema podataka o načinu organizovanja.⁷²

Na Filozofskom fakultetu u Beogradu vršena su istraživanja o obrazovanju u svijetu i na osnovu tih istraživanja ponudjena su neka rješenja i zaključci:

- Pored navedenih oblika rada sa različitim učenicima (dopunska, dodatna nastava i slobodne aktivnosti), osnovni zahtjev odnosi se na diferencijaciju i individualizaciju nastave kao generalni zahtjev ili pristup u njenoj realizaciji. Suština ovih zahtjeva sastoji se u prilagodjavanju programskih sadržaja i zahtjeva mogućnostima učenika.

Prijedlog promjena

Prijedlog za rješavanje pitanja diferencijacije i individualizacije u nastavi temeljen je na iskustvu slovenačkog osnovnog obrazovanja.

U prvom ciklusu izvodi se unutrašnja, didaktička diferencijacija.

⁷² Naša osnovna škola budućnosti: Zajednica učiteljskih fakulteta Srbije, Beograd, 1998.

U drugom ciklusu postepeno se uvode neki oblici unutrašnje fleksibilne diferencijacije (iz matematike i stranog jezika, a moguće je i iz maternjeg jezika) kao kombinacija osnovne nastave i nastave po nivoima, ali najviše u okviru 25% vremena (časova). To podrazumijeva rad u grupama različitog nivoa sa ciljem utvrđivanja osnovnih znanja za slabiju grupu, odnosno proširivanje znanja za grupu na višem nivou. Ovakav oblik diferencijacije predviđen je kao mogućnost za uvođenje u II ciklusu.

U trećem ciklusu obavezno je uvođenje ovakve unutrašnje fleksibilne diferencijacije najmanje za dva predmeta (matematika i strani jezik), a može i za maternji jezik.

5. 15. Vanredno napredovanje učenika

Zakonom o osnovnoj školi iz 1991.godine normiran je pedagoški princip na osnovu koga treba da se veća pažnja posveti nadarenim učenicima. Škola organizuje dodatnu nastavu za učenike koji sa izuzetnim uspjehom savladaju nastavne sadržaje i pokazuju posebno interesovanje za proširivanje i produbljivanje znanja iz posebnih nastavnih oblasti.

Izuzetno vrijedni i sposobni učenici mogu polaganjem razrednog ispita u toku školske godine završiti i naredni razred. To pravo učenici mogu koristiti samo jedanput u toku redovnog školovanja. Odluku o vanrednom napredovanju darovitog učenika donosi nastavničko vijeće na predlog odjeljenjskog vijeća.

Učenici osnovne škole koji su posebno daroviti (talentovani za umjetnost) mogu poslije VI razreda osnovne škole upisati prvi razred srednje umjetničke škole, a putem polaganja razrednih ispita završiti VII i VIII razred osnovne škole.

Talentovani učenici, koji iz pojedinih nastavnih predmeta, odnosno oblasti, pokazuju naročiti smisao, interes, radoznalost i sposobnost za misaone i stvaralačke procese i postižu izvredne rezultate imaju pravo na stipendiju. u skladu sa Zakonom o osnovnim pravima iz oblasti učeničkog i studentskog standarda.⁷³ Pravo na stipendiju imaju talentovani učenici koje predloži nastavničko vijeće škole na osnovu mišljenja mentora . Stipendije se dodeljuju bez obaveze vraćanja .

Prijedlog promjena

Uvažavajući zakonsku regulativu koja daje mogućnosti vanrednog napredovanja talentovanom - darovitom učeniku još veću šansu, odnosno mogućnost, trebalo bi da da škola kroz nove nastavne planove i programe.

Dakle ako škola ponudi više programa različitog obima i složenosti i omogućiti učenicima da biraju programe prema sposobnostima, interesovanjima i potrebama, mnogo više će im pružiti nego što je sada dato kroz dopunsku i dodatnu nastavu .

⁷³ Zakon o osnovnim pravima iz oblasti učeničkog i studentskog standarda, "Sl.list RCG" br.6/94., Podgorica

Nastavnim planom i programom škola bi trebalo da omogući učenicima da pored zajedničkih obaveznih predmeta, imaju i izborne predmete, makar u završnom razredu osnovne škole.

5. 16. Školovanje učenika sa smetnjama u razvoju

Sadašnje stanje

Školovanje djece i omladine sa smetnjama u razvoju je višedecenijska praksa u Crnoj Gori. Ono se organizuje u školama i u posebnim institucijama internatskog tipa - zavodima. Ove ustanove rade po posebnom nastavnom planu i programu, a u pogledu unutrašnje arhitekture prilagođene su sposobnostima svojih učenika. Specijalno vaspitanje i obrazovanje u Republici Crnoj Gori zakonski je regulisano⁷⁴ i u isključivoj je nadležnosti Ministarstva za prosvjetu i nauku Republike Crne Gore. Posebna Komisija utvrđuje potrebu da se dijete školuje pod posebnim uslovima.

U Crnoj Gori školovanje djece i omladine sa smetnjama u razvoju odvija se u:

- a) Zavodu za školovanje i profesionalnu rehabilitaciju invalidne djece i omladine (tjelesni invalidi, slijepi, slabovidni i osobe sa kombinovanim smetnjama);
- b) Centru za obrazovanje i osposobljavanje "1.jun" (za lako mentalno retardiranu djecu i omladinu);
- c) Zavodu za vaspitanje i obrazovanje djece i omladine (za djecu i omladinu sa problemima u ponašanju i ličnosti);
- d) Zavodu za školovanje i rehabilitaciju lica sa poremećajima sluha i govora;
- e) Specijalnom Zavodu za djecu i omladinu;
- f) U isturenim odjeljenjima za lako mentalno retardiranu djecu pri redovnim školama.

Savremeni pristup školovanja djece i omladine sa smetnjama u razvoju u Republici Crnoj Gori stavlja težište na ispitivanju sposobnosti djece (bitnih za vaspitno obrazovni proces) a ne na institucionalizovanoj formi njihovog obrazovanja. Smatra se da je pozicija fleksibilnija ako u njoj nisu unaprijed zadati institucionalni okviri, a da se djeca sa smetnjama u razvoju dovode u ravnopravnu poziciju za zdravim vršnjacima - dobiće onaj obrazovni program koji odgovara sposobnostima učenika. Sadržaj ovih programa determiniše mjesto njegove institucionalne realizacije (specijalna ili redovna škola).

Ovakav koncept školovanje djece sa smetnjama u razvoju bazira se na sledećim paradigmama:

1. Školovanje djece sa smetnjama u razvoju i školovanje zdrave djece nema identične ciljeve, jer se radi o djeci sa različitim sposobnostima;
2. Školovanje djece sa smetnjama u razvoju je dio njihove rehabilitacije.

⁷⁴ Zakon o specijalnom školstvu, Podgorica, 1992

Iako, već na prvi pogled, ove paradigme izgledaju potpuno jasne, zbog vladajućih stereotipa u mišljenju koji se odnose na ovu oblast, imamo potrebu da ih dalje elaboriramo.

1. Kratkoročni ili dugoročni ciljevi pojedinaca u svakom društvu odnosno njihova realizacija, zasniva se na interakciji između sposobnosti (intelektualnih, kognitivnih, komunikativnih, motornih), crta ličnosti (emocionalnih, karakternih, motivacionih i dr.). Kada govorimo o školovanju djece sa smetnjama u razvoju polazimo od pretpostavke da je društveni ambijent koji se odnosi na mogućnost školovanja u redovnim, odnosno specijalnim školama - ravnopravan. Međutim, kada govorimo o ciljevima školovanja, onda oni moraju biti usklađeni sa sposobnostima učenika redovnih, odnosno specijalnih škola.

Teorijsko polazište da je cilj specijalnog školovanja djece ometene u razvoju integracija u socijalnu sredinu, ne može se prihvatiti kao specifičan i adekvatan. Pod "integracijom" (nikada do kraja definisanim terminom) djece i omladine ometene u razvoju podrazumijevalo se njihovo funkcionisanje u svim oblicima društvenog života. Tako se smatralo da i njihovo zaposlenje i ekonomska samostalnost nikako ne dolaze u pitanje. Iako je ta teza u svojoj suštini imala humano obilježje ona je nastala kao produkt društvenog ambijenta (socijalističkog tipa) koji je u svojoj ideološkoj koncepciji podrazumijevao potpunu zaposlenost. Ovakav doktrinarni stav pati od dva nedostatka.

Prvo, školovanje nije garant da će se pojedinac zdrav ili ometen u razvoju, uklopiti u sve elemente društvenog života.

Drugo, svaki pojedinac (zdrav ili ometen u razvoju) traži svoj sasvim specifičan put i način funkcionisanja u društvenoj sredini (u skladu sa svojim sposobnostima i društvenim uslovima), pa su tako i njihovi pojedinačni funkcionalni nivoi sasvim različiti.

2. Školovanje djece i omladine sa posebnim potrebama suštinski je dio njihove rehabilitacije.

Djeca i omladina ometene u razvoju u savremenim teorijskim koncepcijama i praktičnim organizacionim oblicima rada posmatraju se kao djeca i omladina sa smetnjama u razvoju prema kojima se dalje sve definiše. U tom smislu, specijalna edukacija i rehabilitacija se međusobno ne isključuju, kao što je bilo u ranijem pristupu, već predstavljaju jedinstven sistem koji je usmjeren na pronalaženje najefikasnijih puteva restitucije, reedukacije, ili kompezacije biološki inferiornih ili oštećenih struktura.

Stanje u drugim zemljama

U savremenim koncepcijama i organizacionim oblicima djeca ometena u razvoju posmatraju se kao djeca sa smetnjama u razvoju. Uvođenjem ovog termina, povećava se i broj djece koja su obuhvaćena specijalnim obrazovanjem i vaspitanjem (oko 15 %). Znači pored slijepih, gluvi, mentalno retardiranih i sa

tjelesnim oštećenjima tu se ubrajaju i djeca sa problemima u učenju, vladanju i emocijama. Povećanje populacije koja je obuhvaćena zahtijeva uvođenje većeg broja organizacionih postupaka, odnosno daje veće mogućnosti integracije ove djece u redovne škole.

Zajedničko za svu ovu djecu sa smetnjama u razvoju je da zahtijevaju diferencirane i individualizovane oblike obrazovanja.

Prijedlog promjena

Pored postojećeg oblika školovanja učenika sa smetnjama u razvoju u specijalnim školama potrebno je obezbijediti uslove za uključivanje ovih učenika u redovnu školsku sredinu i to:

1. Treba uklanjati građevinske i arhitektonske barijere i opremiti prostor,
2. Preformulisati koncepciju i sadržaj rada komisije za kategorizaciju u komisiju za evidenciju, usmjeravanje i praćenje. Uz to komisija mora da proširi obim svoga djelovanja u smislu saradnje sa nastavnicima i roditeljima učenika,
3. Komisija treba da uradi posebne normative koji će regulisati broj učenika, vrstu i stepen ometenosti kao i okvir integracije u redovnu školu, bilo kao posebno odjeljenje, bilo u okviru redovnog odjeljenja uz stručnu pomoć. Ona sve poslove obavlja u saradnji sa nastavnicima i roditeljima,
4. Na osnovu sposobnosti učenika primjenjuju se nastavni planovi i programi;
5. Uvesti odgovarajuće stručne službe, pored postojećih, u redovne škole (logopedska, specijalno-pedagoška, oligofrenopedagoška, somatopedska, tiflopedska);
6. Iznaći mogućnosti za organizovanje školovanja djece koja se nalaze na bolničkom liječenju (Risan, Igalo, Podgorica);
7. Organizovati kućnu nastavu (za djecu sa visokim stepenom invalidnosti).

Za realizaciju i praćenje svih ovih aktivnosti i približavanju evropskih standarda, formirati ekspertski tim na nivou Vlade koji bi koordinirao rad Ministarstva prosvjete i nauke, Ministarstva rada i socijalnog staranja i Ministarstva zdravlja u Crnoj Gori u oblasti školovanja, društvene brige i zaštite djece sa smetnjama u razvoju.

5. 17. Djeca koja nijesu završila školu u redovnoj nastavi

Sadašnje stanje

U Zakonu o osnovnoj školi RCG predviđeno je da učenici, koji nijesu mogli biti ocijenjeni zbog bolesti ili drugih opravdanih razloga, mogu polagati razredni ispit u junskom ili avgustovskom roku. Razredni ispit se polaže pred ispitnom komisijom. Ispit se sastoji iz usmenog i pismenog dijela. Usmeni ispit se polaže iz svih nastavnih predmeta, prema nastavnom planu i programu za redovne učenike. Pismeni dio ispita polaže se samo iz onih predmeta za koje se u toku trajanja nastave rade pismeni zadaci.

U Crnoj Gori odrasla lica stižu osnovno obrazovanje po posebnom planu i programu. Za njih se može organizovati posebna nastava, a dozvoljava se i mogućnost polaganja razrednih ispita.

Stanje u drugim zemljama

U evropskim zemljama predviđena je mogućnost posebnog polaganja ispita za učenike koji iz različitih razloga ne pohađaju redovnu nastavu. U Sloveniji je to pitanje regulisano kao u Crnoj Gori, pri čemu se polaganje razrednog ispita ne vezuje za junski ili avgustovski ispitni rok. O opravdanosti razloga za polaganje ispita odlučuje upravnik škole. U Finskoj je Zakonom predviđeno da se opštine (opštinske institucije nadležne za pitanja obrazovanja) brinu o organizovanju nastave za djecu školskog uzrasta u bolnicama.⁷⁵ U Sloveniji je predviđeno da roditelji imaju pravo da sami organizuju osnovnoškolsko obrazovanje svoje djece, ali o tome moraju obavijestiti osnovnu školu u koju je dijete upisano. Dakle, dijete se upisuje u školu, samo se nastava, po važećem programu kao za ostalu djecu, organizuje kod kuće. Ako se koristi takva mogućnost, onda se u školi u koju je učenik upisan, na kraju godine, polaže ispit. Ispit se u prva tri razreda polaže samo iz matematike i maternjeg jezika, a kasnije i iz drugih (ali ne svih) predmeta. Za učenike sa smetnjama u razvoju predviđa se takođe obrazovanje kod kuće, ali po posebnim programima.⁷⁶

Prijedlog promjena

Predlaže se da u Zakonu o osnovnom školstvu ostane odredba o mogućnosti posebnog polaganja ispita za učenike koji iz različitih razloga ne pohađaju redovnu nastavu. Ne treba, međutim, u Zakonu fiksirati da se ovo polaganje obavlja u junskom ili u avgustovskom roku, jer je moguće da i u tim rokovima traju razlozi zbog kojeg dijete ne može redovno pohađati nastavu. O tome bi odlučivalo Nastavničko vijeće škole, vodeći prije svega računa o interesu djeteta da se što prije uključi u redovnu nastavu.

Zakonom bi trebalo predvidjeti i pravo roditelja da obrazovanje svoje djece sami organizuju. Ovakav vid obrazovanja treba posebno predvidjeti za djecu sa smetnjama u razvoju. Ta mogućnost bi se realno koristila vrlo rijetko. Opasnost da time roditelji mogu nanijeti štetu svom djetetu, može se spriječiti tako što bi se prethodno, od strane specijalno formirane komisije, utvrdilo da je takvo rješenje dobro za dijete. Roditelji bi dostavljali školi programe po kojem se dijete obrazuje, mjesto odvijanja nastave i imena i kvalifikacije lica koja nastavu izvode. U slučaju da se koristi ovakva mogućnost, dijete bi se upisivalo u neku osnovnu školu, a ta škola bi organizovala provjeru njegovog znanja iz određenih predmeta: u prva tri razreda iz matematike i maternjeg jezika, a u ostalim i iz drugih predmeta. U slučaju da se na provjeri znanja pokaže slab uspjeh, obrazovanje bi se moralo nastaviti u školi.

Zakonom treba predvidjeti i osnovnoškolsko obrazovanje odraslih, i to po posebnim programima. Nije neophodno zakonom precizirati broj nastavnih dana. Taj broj bi se precizirao onda kada se usvaja plan i program za osnovnoškolsko obrazovanje odraslih, koji bi usvajao nadležni organ (recimo, Pedagoški savjet) i koji bi imao

⁷⁵ The Education System of Finland, National Board of Education, Helsinki, 1999

⁷⁶ Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji, Ljubljana maj 1997. (2.natis)

kraće važenje nego zakon. Treba ostaviti i mogućnost da se osnovnoškolsko obrazovanje stekne polganajem razrednih ispita.

5. 18. Veličina odjeljenja

Sadašnje stanje

Zakonom o osnovnoj školi regulisano je da odjeljenje istog razreda, po pravilu, ima 30 učenika, a da je maksimalan broj učenika 35. Takođe je predviđeno da minimalan broj učenika mora biti 10.

Kombinovana odjeljenja koja se mogu formirati od učenika od prvog do četvrtog razreda, mogu imati maksimalno 20 učenika ako su dvorazredna, a maksimalno 15 učenika ako su trirazredna i četvororazredna.

Stanje u drugim zemljama

U većini evropskih zemalja regulisan je maksimalan ili maksimalan i minimalan broj učenika u odjeljenju. Ovi uslovi, maksimum i minimum, nijesu jedinstveni čak ni u EU. Ipak, maksimalan broj učenika ni u jednoj zemlji ne prelazi 35. Od onih zemalja gdje je regulisan minimalan broj učenika u razredu, on je najmanji u Austriji, Češkoj i Rumuniji i isnosi 10. Tabelarni pregled daje potpuniju sliku:

Broj učenika u odjeljenju

Tabela: 5.18.1.

NAZIV ZEMLJE	MINIMUM	MAKSIMUM
Belgija	nije regulisano	nije regulisano
Danska	nije regulisano	28
Njemačka	nije regulisano	28
Grčka	15	30
Španija	nije regulisano	25
Francuska	nije regulisano	nije regulisano
Irska	nije regulisano	30
Italija	15	25
Luksemburg	18	26
Holandija	nije regulisano	nije regulisano
Austrija	10	30
Portugalija	20	34
Finska	nije regulisano	nije regulisano
Švedska	nije regulisano	nije regulisano
Velika Britanija (bez Škotske)	nije regulisano	nije regulisano
Velika Britanija - Škotska	nije regulisano	33
Island	nije regulisano	nije regulisano
Lihtenštajn	12	24
Norveška	nije regulisano	28
Bugarska	17	26
Češka	10	30
Mađarska	nije regulisano	26
Poljska	25	35
Rumunija	10	25
Slovačka	nije regulisano	35

U zemljama gdje nema regulative o veličini odjeljenja lokalne vlasti ili škole imaju pravo da odluče kako će se formirati odjeljenja. U Francuskoj područno odjeljenje vladinog ureda (ovih odjeljenja ima 10) može da odluči o prosječnom broju učenika u odjeljenju za svoje područje.

Maksimalan broj učenika u odjeljenju može biti manji u kombinovanim odjeljenjima (Slovenija, Kipar) ili na početku osnovnog obrazovanja (Slovačka, Kipar).

U Mađarskoj zakon propisuje prosječan broj učenika po odjeljenju (21) i maksimum.

U Portugaliji minimalan i maksimalan broj 26 i 34 važi za učionice od 40m², dok su minimum i maksimum za učionice između 35 i 40m² 20 i 26 učenika.⁷⁷

Prijedlog promjena

Uzimajući u obzir naše uslove (broj učenika, broj škola i broj učionica naročito u većim gradovima), kao i potrebu da nastava bude efikasna smatramo da bi optimalan broj učenika u odjeljenju bio od 18 do 26, dok bi se za škole sa malim brojem učenika posebno uredila ova problematika.

Kad su u pitanju kombinovana odjeljenja predlažemo da kombinacije idu po ciklusima tako da bi najveća kombinacija bila trirazredno odjeljenje, a broj učenika bi bio regulisan kao u postojećem zakonu.

5. 19. Strani jezici

Sadašnje stanje

Izučavanje stranih jezika regulisano je Zakonom o osnovnoj školi, kojim je predviđeno da se na području RCG izučavaju sljedeći strani jezici: engleski, ruski, njemački, francuski i italijanski jezik.

Izučavanje drugih stranih jezika moguće je organizovati ukoliko, pored interesovanja dovoljnog broja učenika, postoje i odgovarajući školski uslovi.

Učenici su obavezni da izučavaju dva strana jezika, od kojih jedan određuje škola a drugi, u skladu sa mogućnostima škole, biraju učenici.

Početak izučavanja stranih jezika, kao i broj časova sedmično, utvrđuju se nastavnim planom i programom.

Godine 1998/99. započeto je sa eksperimentalnim izučavanjem engleskog jezika u III razredu (uzrast 9 godina), da bi se od 1999.godine uvrstilo u okvire redovne nastave, gdje god su postojali odgovarajući uslovi za njegovo organizovanje.

⁷⁷ Key data on education in Europe, Brussels, Luxembourg, 2000.

Drugi strani jezik, čiji izbor zavisi od mogućnosti škole, uvodi se u V razredu (uzrast 11 godina).

Stanje u drugim zemljama

Što se tiče početka uvođenja prvog stranog jezika na nivou obaveznog obrazovanja, na osnovu prikupljenih podataka se pokazuje da postoji usklađenost naše zemlje sa većinom zemalja EU, gdje se učenje prvog stranog jezika uvodi u III ili IV razredu. Izuzetak predstavljaju neke od njih (Luksemburg, Norveška) gdje se strani jezik uvodi već u I razredu osnovne škole, dok se, na drugoj strani, u francuskim i flamanskim komunama Belgije, Njemačkoj, Francuskoj i Velikoj Britaniji (osim Škotske) sa obaveznim učenjem stranog jezika počinje u nižoj srednjoj školi. Međutim, tim školama je pružena mogućnost da tokom osnovne škole (koja je dio obaveznog obrazovanja) ili u njenim završnim razredima, svim učenicima uvedu strani jezik kao obavezan.

Sa drugim stranim jezikom situacija je različita. U flamanskim komunama Belgije, Grčkoj, Holandiji, Finskoj i Lihtenštajnu, drugi strani jezik je obavezan u nižoj srednjoj školi ili u završnom razredu obaveznog obrazovanja. Učenje drugog stranog jezika obavezno je od kraja osnovne škole u Estoniji, Švedskoj i na Islandu, a od početka niže srednje škole u Latviji, Litvaniji, Rumuniji i na Kipru. U Češkoj, Mađarskoj, Poljskoj i Sloveniji je na ovom nivou učenicima pružena mogućnost izbora drugog stranog jezika. Dalje učenje jezika i njihov broj uglavnom su određeni smjerom koji učenik odabere na kraju obaveznog ili na početku srednjeg obrazovanja.⁷⁸

Prijedlog promjena

Uzimajući u obzir zastupljenost učenja stranih jezika u zemljama EU i činjenicu da od 4. godine starosti dijete usvaja jezik intuitivno i spontano i do izražaja dolazi njegova sposobnost dešifrovanja i proizvodnje komunikativnih situacija, učenje prvog stranog jezika ne samo da treba zadržati na uzrastu od 9 godina, već ga usvojiti kao obavezan. Tako će se djeca, kao i do sada, prvi put susretati sa stranim jezikom na nivou starosti od 9 godina, s tom razlikom što taj uzrast neće odgovarati III već IV razredu obaveznog obrazovanja.

Možemo potvrditi da obavezno učenje drugog stranog jezika, koje je zastupljeno kod nas, prouzrokuje poteškoće zbog velike opterećenosti učenika i zahtjevnosti nastavnog gradiva, i stvara nemogućnost da se jedan strani jezik u potpunosti savlada. Zatim, veliki je broj učenika koji se upisuju na treći stepen stručne srednje škole, gdje je zastupljeno učenje samo jednog stranog jezika, tako da se učenje drugog stranog jezika prekida na kraju IX razreda obaveznog obrazovanja, kada još uvijek nije postigut nivo znanja koji bi tim učenicima bio od koristi tokom dalje upotrebe tj. u komunikaciji.

Rješenje za ovaj predlog jeste da se drugi strani jezik uvede kao obavezan izborni predmet. Svaka škola trebalo bi da ponudi drugi ili druge strane jezike koje će učenik birati na početku trećeg ciklusa i za njega će taj strani jezik biti obavezan u

⁷⁸ Key data on education in Europe, Brussels, Luxembourg, 2000.

VII, VIII i IX razredu obaveznog obrazovanja. Kao obavezan izborni predmet, drugi strani jezik na taj način podliježe redovnoj provjeri znanja i ocjenjivanju.

Izbor ili neizbor drugog stranog jezika neće uticati na mogućnost upisa u srednju školu.

Predlaže se da, zbog preovladavanja i sve veće zastupljenosti u međunarodnoj komunikaciji, prvi obavezan strani jezik bude engleski, osim u slučajevima gdje nije moguće obezbijediti odgovarajuće uslove za njegovo izvođenje, dok bi drugi strani jezik bio jedan od preostalih svjetskih jezika: ruski, italijanski, francuski, njemački.

Takvim rješenjem pružena je veća mogućnost izbora, energija učenika će biti usredsređena na jedan strani jezik, što će predstavljati manje opterećenje onima koji nemaju interes za učenje jezika i struku koja će zahtijevati njegovo dalje izučavanje i izazov za one učenike koji žele da nauče još jedan ili dva strana jezika i čiji se potencijali fokusiraju na jezike.

Predviđa se da će učenje drugog stranog jezika biti, kao i do sada, prihvaćeno od većine učenika, tako da će sve škole učenje dva strana jezika zadržati i dalje.

5. 20. Norma časova za nastavnike

Sadašnje stanje

Prema Zakonu o osnovnom školstvu, broj časova u razrednoj nastavi i norma za nastavnike razredne nastave utvrđuju se nastavnim planom. Taj broj časova, je do 1998. iznosio od 19 časova u prvom do 25 časova u četvrtom razredu. Časovi traju po 45 minuta. Izmjenama plana koje su napravljene 1998. godine, u prvom i drugom razredu broj časova je smanjen na 16.

Za nastavnike predmetne nastave, norma nastavnika regulisana je Zakonom o osnovnoj školi i to na sljedeći način:

- iz srpskog odnosno maternjeg jezika 18 časova
- iz stranog jezika i matematike 19 časova
- iz ostalih predmeta teorijske nastave i nastave po nastavno vaspitnim oblastima 20 časova.

Zakon predviđa da se nastavnicima početnicima za prve dvije godine rada i nastavnicima koji su proveli 30 (žene) i 35 (muškarci) godina u neposrednoj nastavi, radno vrijeme za izvođenje nastave može smanjiti za dva časa nedjeljno. U praksi, ova mogućnost se primjenjuje skoro isključivo kada se radi o nastavnicima sa dužim radnim stažom.

Zakonom je, inače, za nastavnike predviđena 40-to časovna radna nedjelja. Zakon predviđa da se ostalo radno vrijeme nastavnika utvrđuje statutom škole. Pri tome se vodi računa o mogućnostima svake škole pojedinačno za organizovanje dopunske i dodatne nastave i ostvarivanje njene javne i kulturne uloge.

Stanje u drugim zemljama

U većini zemalja Evropske unije, Zakonom se ne reguliše norma za nastavnike. Za razrednu nastavu podrazumijeva se da je norma za neposredno izvođenje nastave određena nastavnim planom. U tom smislu, napominjemo da se ta norma u prva tri razreda kreće od najmanje 19 do čak 30 časova. Istina, predviđa se da u prvom razredu, a ponegdje i u ostalim razredima, zajedno sa učiteljom (nastavnikom razredne nastave) radi još jedno lice. To je najčešće stručni saradnik koji, po svojim kvalifikacijama, odgovara vaspitačima u predškolskom obrazovanju, ili specijalisti za rad sa djecom sa smetnjama u razvoju. Pored toga, u nekim zemljama dužinu školskog časa u početnim razredima, pogotovu u prvom, određuje sam nastavnik, a u nekim zemljama (recimo Luksemburgu), dužina časa je 30 minuta. I u našoj školi postoji jasna potreba da se pitanje norme riješi na drugi način. Nove forme rada pružaju drugačije mogućnosti organizacije nastave, broj ukupno provedenih sati u školi će se vjerovatno mijenjati, izborni predmeti u starijim razredima mogu biti različito koncipirani i takođe se mogu mijenjati.

Prijedlog promjena

Odredbu o 40 časova radnog vremena nastavnika treba zadržati, jer je ona vezana za opšte propise o radnom vremenu. Normu koja se odnosi na neposredan rad sa djecom treba definisati, ali ostaviti mogućnost da se u fiksiranim okvirima, za različite metode rada, mogu definisati različite norme za nastavnike. Različito se mogu rješavati i pitanja norme za različite izborne predmete u starijim razredima i za nastavu na različitim nivoima. U (eventualnim) privatnim školama trebalo bi takodje postaviti gornje granice za broj časova koje može držati nastavnik. Sadašnje zakonsko rješenje koje se odnosi na nastavnike početnike i nastavnike koji su pred penzijom treba takođe rješavati odlukama. U odnosu na sadašnje rješenje, bolje je predvidjeti da se nastavnicima sa velikim pedagoškim iskustvom povjere specifični poslovi, na primjer zajednički rad sa mlađim kolegom u istom razredu, nastava na različitim nivoima zahtjevnosti i za to vezati smanjenje norme.

U sadašnjem zakonskom rješenju o normi časova za nastavnike predmetne nastave dobro je izbalansiran odnos normi za pojedine predmete. Dakle, predlaže se da za nastavnike predmetne nastave norma nastavnika bude regulisana kao i do sada. Zakonom treba predvidjeti i stalno držanje dopunske, dodatne ili fakultativne nastave tokom sedmice u vremenu od dva školska časa.

Predlažemo da učitelj, u prvom ciklusu i u 4. razredu, provodi sa djecom dnevno 4h, u okviru kojih će realizovati predviđene sadržaje i različite oblike diferencirane nastave (dodatna i dopunska nastava).

5. 21. Finansiranje

Sadašnje stanje

Po Ustavu Republike Crne Gore osnovno školovanje je obavezno. U Republici nema privatnih osnovnih škola.

Osnovno obrazovanje, kao i viši nivoi obrazovanja, finansiraju se iz budžeta Republike. U Republici CG opštine ne finansiraju rad škola na njihovoj teritoriji, kao ni održavanje postojećih i izgradnju novih škola. Opštine, preduzeća i firme ponekad donacijama pomažu posebne aktivnosti škola, kao što su takmičenja učenika, nabavka nastavne opreme itd.

U Budžetu Republike predviđena su sljedeća sredstva za osnovno obrazovanje u 2001. godini:

1. Bruto zarade zaposlenih u osnovnom školstvu	64.111.213 DM
2. Naknada za topli obrok i zimnicu	5.864.683 DM
3. Rashodi za materijal i usluge	<u>4.186.412 DM</u>
	74.162.308 DM

Ukupna sredstva koja su u Budžetu namijenjena obrazovanju i nauci (uključujući i Univerzitet Crne Gore) za 2001. godinu iznose 137.356.125 DM. Na osnovno školstvo troši se približno jedna polovina ukupnih sredstava. Treba napomenuti da u predviđenim sredstvima za osnovno obrazovanje nijesu predviđena sredstva za investicije, tj. izgradnju novih osnovnih škola.

U Republici radi 166 osnovnih škola i 438 područnih odjeljenja (podaci za 1998/99. školsku godinu), sa približno 76.000 učenika i 4.800 profesora i nastavnika ili približno 16 učenika na jednog nastavnika (u Sloveniji 15).

Ovo pokazuje da se za školovanje jednog osnovca u 2001. godini izdvoja 976 DM.

Stanje u drugim zemljama

Obaveze finansiranja osnovnog obrazovanja u Sloveniji se raspodjeljuju između republičkog Budžeta i budžeta opština. Iz republičkog Budžeta se izdvajaju sredstva za plate zaposlenih u osnovnom školstvu uključujući i osnovne muzičke škole i onih koji rade u produženom boravku učenika od I do IV razreda. Opštine iz svojih budžeta finansiraju materijalne troškove škola, troškove održavanja škola i nabavku opreme i nastavnih sredstava. Opštine obezbjeđuju prevoz djece do škole kao i izgradnju novih škola. Pored toga, opštine finansiraju produženi boravak djece u višim razredima, fakultativnu nastavu, povećan obim slobodnih aktivnosti, subvenciraju nabavku udžbenika i školsku ishranu, takmičenja učenika, obrazovanje nastavnika, regresiraju topli obrok i troškove prevoza za zaposlene itd.⁷⁹

Opštinama koje ne mogu da finansiraju sve predviđene troškove u osnovnim školama, Budžet Republike Slovenije nadoknadjuje potrebna sredstva.⁸⁰

U Finskoj opštine organizuju i finansiraju osnovno obrazovanje za djecu koja žive na njenoj teritoriji. Samo 1% učenika pohađa privatne osnovne škole. Godišnji troškovi školovanja jednog osnovca u 1997. godini su bili 21.000 FIM ili oko 7.000 DM.⁸¹

⁷⁹ Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji, Ljubljana maj 1997. (2.natis)

⁸⁰ Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji, Ljubljana maj 1997. (2.natis)

⁸¹ The Education System of Finland, National Board of Education, Helsinki, 1999

U Danskoj je obavezno da dijete stekne osnovno obrazovanje, pri čemu ne mora pohađati školu. Tako se dijete može obrazovati u državnoj (opštinskoj) ili privatnoj školi ili kod kuće. Oko 12% djece pohađa privatne osnovne škole. Državne škole financiraju opštine, dok privatne škole dobijaju subvencije od države. Godišnji troškovi školovanja osnovca u 2000. godini su iznosili 34.000 DKr ili oko 9.000 DM. U privatnim školama roditelji su participali sa 8.000 DKr.⁸²

Centralizovani način finansiranja školstva (predškolsko, osnovno i srednje) u Republici između ostalog je bio posljedica izolacije Crne Gore, niskog nacionalnog dohotka i nejednake ekonomske razvijenosti opština. U ovakvim uslovima centralizovani način finansiranja je obezbjedio minimum uslova za rad školskog sistema i bio je opravdan. Kao posljedica centralizacije finansiranja opštine su u ovom periodu u većoj ili manjoj mjeri postale nezainteresovane i neodgovorne za rad škola na njihovim teritorijama. Sva odgovornost za rad škola prenesena je na Ministarstvo prosvjete i nauke. U nekim situacijama škola je bila strano tijelo za opštinu u kojoj je radila.

Prijedlog promjena

Sa decentralizacijom organizacije školskog sistema prirodno će doći i do promjena u načinu finansiranja rada osnovnih škola. Dio odgovornosti i finansiranja osnovnih škola zakonskim rješenjem treba prenijeti u nadležnost opština uz poštovanje principa istih uslova školovanja za sve učenike.

⁸² www.uvm.dk/eng/

Literatura – Osnovno obrazovanje:

1. Ljetopis Popa Dukljanina (Barski Rodoslov), Nastao u XII v.
2. Nikola Minić, Kratak pregled rada na narodnom prosvjećivanju u Crnoj Gori, Cetinje, 1910,
3. Pejović Dj. Razvitak prosvjete i kulture u Crnoj Gori 1852-1916., Istorijski institut, Titograd, 1971; Savićević B. Pregled razvoja prosvjete u Crnoj Gori, Bilten zavoda za unapredjenje školstva SRCG, Titograd, 1963.
4. Zakon o osnovnoj školi, Službeni list RCG br. 34/91, 56/92, 32/93 i 20/95, Podgorica
5. Zakon o specijalnom vaspitanju i obrazovanju, Službeni list RCG" br. 56/92, Podgorica
6. Ustav Republike Crne Gore, "Službeni list RCG" br. 48/92, Podgorica
7. Havelka i saradnici: Efekti osnovnog školovanja, Institut za psihologiju, Beograd, 1990.
8. Pasi, S. Ocenjivanje, odgovornost i kvalitet obrazovanja. Radni materijal
9. Л.Д.Кугряцев Современа математика и её преподавание, Москва, 1980
10. Pierre Bourdieu, Francois Gros: Principes pour une reflexion sur les contenus de L'imprimerie Nationale, Mars, 1989
11. Пищулин Никола Петрович, Ананишнев Владимир Максимович, Образование и управление, Москва, 1999
12. Naša osnovna škola budućnosti, Zajednica učiteljskih fakulteta Srbije, Beograd, 1995.
13. Key data on education in Europe, Brussels, Luxembourg, 2000.
14. Bela knjiga o vzgoji in izobraževanje v Republiki Sloveniji, Ljubljana, maj, 1997
15. Educational Provision...1993; Early Childhood Education Explained, 1991; Bredekamp, 1986.
16. Osnovno i obavezno obrazovanje u svijetu, Ministarstvo prosvjete Republike Srbije, Beograd, 1995.
17. Organisation of School time in the Member States of the European Community (1993), Euridice; World Education Report (1993), Unesco Publishing
18. Assessment of Pupil...,1989; Curriculum Reform...1993; Measures to Combat...1994
19. School and Primary...1994; Educational Assessment; Curriculum 1993
20. K. B. Walsh, Creating Child-Centered classrooms (6-7 year OLDS), Washington, 1994.
21. Zakon o osnovnim pravima iz oblasti učeničkog i studentskog standarda, "Sl.list RCG" br.6/94., Podgorica
22. The Education System of Finland, National Board of Education, Helsinki, 1999
23. www.uvm.dk/eng/